

Middelalderballader

Utgitt av
Norsk visearkiv

□

[Forord](#)

[Innledning](#)

[På Dovrefjell \(Kjempene på Dovrefjell\)](#)

[Ridebøll og Gullborg](#)

[Storebror og lillebror](#)

[Møllerdattera](#)

[Harald kongin og Hemingen unge \(Heming og Harald kongen\)](#)

[Villemann og Magnhild](#)

[Liti Kjersti og Bergekongen](#)

[Haugebonden](#)

[Grev Guncelin](#)

[Kjerringa på havsens bunn \(Den vonde kjerringa\)](#)

[Bonden og kråka \(Kråkevisa\)](#)

[Lagje og Jon](#)

[Solfager og Ormekongjen](#)

[Marie \(Maria Magdalena\)](#)

[Vesle Fuglen \(Tora liti\)](#)

[Kongsdøtrene \(De bortstjalne kongsdøtrene\)](#)

[Sven Svane](#)

[Beltevisa](#)

[Stolt Øli og jutulen \(Jutulen og stolt Øli\)](#)
[Rolandskvadet \(Roland og Magnus kongen\)](#)
[Horpa](#)
[Falkvor Lommansson](#)
[Helleliti \(Kappen Illhugin\)](#)
[Draumkvedet](#)
[Bendik og Árolilja](#)
[Valivan](#)
[Målfrid mi fruve](#)
[Jeg lagde meg så sildig](#)
[Mass og 'n Lasse](#)
[Tordivelen og flua](#)
[Om På Dovrefjell \(Kjempene på Dovrefjell\)](#)
[Om Rideboll og Gullborg](#)
[Om Storebror og lillebror](#)
[Om Møllardattera](#)
[Om Harald kongin og Hemingen unge \(Heming og Harald kongen\)](#)
[Om Villemann og Magnhild](#)
[Om Liti Kjersti og Bergekongen](#)
[Om Haugebonden](#)
[Om Grev Guncelin](#)
[Om Kjerringa på havsens bunn \(Den vonde kjerringa\)](#)
[Om Bonden og kråka \(Kråkevisa\)](#)
[Om Lagje og Jon](#)
[Om Solfager og Ormekongjen](#)
[Om Marie \(Maria Magdalena\)](#)
[Om Vesle Fuglen \(Tora liti\)](#)
[Om Kongsdøtrene \(De bortstjalne kongsdøtrene\)](#)
[Om Sven Svane](#)
[Om Beltevisa](#)
[Om Stolt Øli og jutulen \(Jutulen og stolt Øli\)](#)
[Om Rolandskvadet \(Roland og Magnus kongen\)](#)
[Om Horpa](#)
[Om Falkvor Lommansson](#)

[Om Helleliti \(Kappen Illhugin\)](#)

[Om Draumkvedet](#)

[Om Bendik og Árolilja](#)

[Om Valivan](#)

[Om Målfrid mi fruve](#)

[Om Jeg lagde meg så sildig](#)

[Om Mass og 'n Lasse](#)

[Om Tordivelen og flua](#)

[Bibliografi](#)

Forord

Bakgrunnen for tekstene og notene på bokselskap.no er cd-antologien Norske Ballader – 30 ballader om drap og elskov, skjemt og lengsel blant riddere, jomfruer, kjemper og dyr, utgitt av Norsk visearkiv og plateselskapet Grappa. De tekst- og melodivariantene som presenteres er knyttet opp til sangernes valg på cd-utgivelsen. Dette er med andre ord ikke en tekstkritisk utgave av et utvalg norske middelalderballader.

Innledning

Middelalderballadene, med sine fortellinger og melodier fra en tid som forlengst er historie, er ikke støvete og bortglemte, men framstår fulle av liv når de synges. Gjennom århundrene har dette visestoffet blitt tatt vare på av sangere som har kjent at balladene betydde noe for dem. Og visene setter fortsatt følelser i sving mange hundre år etter at de ble sunget første gang.

Det er mange som synger ballader i dag, og gjennom kringkasting, fra CD-er og på konserter og festivaler er trolig muligheten til å høre middelalderballader større enn noen gang tidligere. Den spennende variasjonsbredden i utøvernes tolkninger er også med på å nå et større og bredere publikum. Sannsynligvis har balladene vært elsket og sunget her i landet i sju hundre år, og det er ganske enestående i norsk musikkhistorie. Her er det ikke snakk om døgnfluer! Fortellingene har moret og grepet menneskene, og de særpregete og vakre melodiene har båret tekstene fram.

Tekstene er fortellende uten personlig føleri og spenner gjerne opp de store lerretene. Visene er visuelle og gir oss dramatiske historier i usentimentale og malende bilder. Balladene skyr ikke de vanskelige følelsene, de forteller like gjerne om sjalusi, drap, selvmord, incest og voldtekt, som om forelskelse, lykkelig kjærlighet og lystig sex. Balladene er blitt sunget både ved hoff og i husmannsstuer, noen av de samme historiene har blitt formidlet i Spania, England og i Norge fra middelalderen og fram til i dag. Det er en grensesprengende viseform både i tid og rom.

Vi vet ikke hvordan visene hørtes ut for sju hundre år siden. Språket var annerledes, sannsynligvis var også melodiene forskjellige fra dem vi synger i dag, men likevel er det en sammenhengende tradisjon gjennom hundreårene. Balladene er bevart i muntlig tradisjon, etter hvert også i skrift og i lydopptak. En kombinasjon av tradisjon og fornyelse har gitt dem et langt liv. Men det har ikke skjedd friksjonsfritt og uten tilbakeslag. Populariteten har gått i bølger, men når det har sett som mørkest ut, har gode hjelpere trådt til og løftet balladene fram igjen. Innsamlerne festet visene til papir og voksrull, Hulda Garborg ga dem en ny funksjon som danseviser, NRK kringkastet folkemusikk på radio og Rolf Myklebust produserte en serie grammofonplater med Brita Bratland, Ingebjørg Liestøl, Rønnaug Vangen, Edvard Ruud og andre. Og tradisjonssangere lærte bort visene og syngemåten til andre gjennom kurs, slik Agnes Buen Garnås og flere gjorde på Club 7 i Oslo.

Middelalderen, vandringsveier og muntlig tradisjon

Vi vet ikke sikkert når de første balladene ble sunget i Norge. Men balladen om Falkvor Lommansson kan ikke ha blitt til så svært lenge etter dette historiske bruderovet, og det betyr at det må ha blitt laget ballader så tidlig som på slutten av 1200-tallet mens Erik Magnusson var konge, og hoffet var i Bergen. Alle balladene er likevel ikke diktet i middelalderen. Så lenge balladene har vært populære, har det blitt skapt nye samtidig som de eldste har gjennomgått endringer.

Middelalderballadene har fellestrekk med franske diktformer fra 1100-tallet, og en del forskere har ment at balladene kom til Norden fra Frankrike. Omreisende trubadurer og markedssangere skulle ha brakt visene med seg via Tyskland til Danmark, og derfra til resten av Norden. Men denne teorien har svakheter. De store forskjellene mellom tyske og skandinaviske ballader tyder

ikke på en vandringsvei gjennom Tyskland. Derimot er likheten mellom britiske og nordiske ballader stor. Den svenske balladeforskeren Bengt Jonsson lanserte en teori om at balladene kom til oss via England og Skottland, og dette er allment akseptert blant forskere i dag. På 1200-tallet var Norge den ledende kulturnasjonen i Norden, og det som var nytt og moderne i Europa fant veien hit. Hoffet i Bergen var et møtested for adel fra de andre nordiske landene, og de tok i sin tur med seg kulturimpulsene hjem. Det er sannsynlig at spredningen av balladene til resten av Norden har skjedd fra vest.

Balladene i de nordiske landene har så mange likheter at vi kan regne dem som en felles nordisk sjanger. Det betyr ikke at visene synges likt i flere land. Den muntlige overleveringen er som en levende organisme hvor noe kommer til, noe forandres og noe faller fra, men likevel innenfor noen faste rammer.

Visene må ha appell til hver ny generasjon. Hvis ingen av dem som hører balladen synes den har så mye verdi at de tar seg bryet med å lære den, vil den dø ut. Dette innebærer også at visene kan forandre seg. Det som har appell til nye generasjoner kan bli utbrodert, mens andre elementer kan bli glemt. I en generasjon eller to kan visa om Falkvor Lommanssons bruderov ha inneholdt detaljer fra den historiske hendelsen, men ganske snart ble denne sosietetsskandalen glemt, og visa levde videre fordi den fortalte om et dramatisk og romantisk bruderov. Også utformingen av melodiene blir påvirket av tiden de skapes eller framføres i.

Adelsvisebøker og Kjempeviseboka Balladene levde ikke bare i muntlig tradisjon. På begynnelsen av 1500-tallet oppsto en nyvakt interesse for historie blant adelen og de velstående i Europa, og man begynte å engasjere seg for den gamle diktningen på morsmålet. Ved det dansk-norske hoffet i København ble de grepet av dette, og den eldste håndskrevne viseboka vi kjenner med nordiske ballader ble til der. Den kalles Hjerteboka fordi den er klippet slik at den former et hjerte når den blir slått opp. Boka ble påbegynt rett før 1550. Slike visebøker ble populære, og utover på 1500- og 1600-tallet ble det skrevet mange både i Danmark og Sverige. En av visesamlerne på 1600-tallet var adelsdamen Vibeke Bild. Hun vokste opp på Agder, og flere viser i hennes samlinger har tilknytning til Norge. Når det likevel bare finnes en håndfull norske ballader fra 1600- og 1700-tallet, kommer det bl.a. av at skriftspråket var dansk og lite egnet til å

dokumentere norske viser. De aller fleste opptegnelsene av norske ballader er fra etter 1840.

Den danske historikeren Anders Sørensen Vedel samlet på gamle viser, og i 1591 ga han ut en samling, sannsynligvis verdens første trykte folkevisebok. Tittelen var i barokkens stil og dekorerte hele tittelsiden: *It Hundrede Danske Viser Om allehaande Merckelige Krigs Bedrift oc anden seldsom Eventyr som sig her udi Riget ved gamle Kemper Naffnkundige Konger oc ellers forneme Personer begiffuet haffuer aff arilds tid indtil denne heruærendis Dag. Boka ble kjent under navnet Hundreviseboka.*

En adelsdame som het Mette Gjøre ga også ut en samling kjærlighetsballader, og dessuten ble det etter hvert trykt ballader også i skillingstrykk, ofte med den salgbare, men misvisende tittelen «En ny vise om...». Men foreløpig var trykksaker dyre, og vanlige folk kunne sjelden lese, så disse skriftfestede visene fikk ikke noen stor utbredelse. I 1695 ga presten og språkforskeren Peder Syv ut Vedels visebok på nytt og la til hundre andre ballader. De var hentet fra Mette Gjøres bok, fra skillingstrykk, visemanuskripter og fra muntlig tradisjon. Syvs bok ble kalt Tohundreviseboka eller Kjempeviseboka, og den ble trykt og spredd både i Danmark-Norge og på Færøyene. I norske visehåndskrifter fra 1700- og 1800-tallet finner vi ofte avskrifter fra Kjempeviseboka. Gjennom denne skrifttradisjonen kom det også en god del danske ord og uttrykk inn i den norske balladesangen.

Innsamling på 1800- og 1900-tallet

I Norge begynte innsamlingen av ballader og andre folkeviser så smått rundt århundreskiftet 1700-1800-tallet med bl.a. Rønnau, Steenbloch og Drejer, som sørget for de norske bidragene til bokverket *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen* (København 1812-1814). Men det var først rundt 1840 dette arbeidet for alvor fikk et større omfang. I 1840 ga Jørgen Moe ut *Sange, Folkeviser og Stev i Norske Almuedialekter*. Den inneholder folkeviser av forskjellig slag og bare noen få ballader. Det viste seg at miljøet i Telemark og indre Agder hadde holdt mye balladestoff levende, og Olea Crøger og Magnus Brostrup Landstad fikk et rikt materiale i nærmiljøet da de begynte å samle ballader systematisk. Materialet deres ble publisert i *Norske Folkeviser* (1853-1854). Ludvig Mathias Lindeman hadde også startet sin innsamling av melodier, og han redigerte melodibilaget. *Norske Folkeviser* er fremdeles den største

samlingen av norske ballader i bokform. Disse første innsamlerne hadde en stor kjærighet til stoffet, og de oppfattet samlingen som et nasjonalt kall. De var med på å redde noe viktig for ettertida, og hadde en følelse av å være ute i siste liten. Landstad beskriver det som «at redde et gammelt Familiesmykke ud af det brændende Huus».

Når Telemark og indre Agder dominerer i det norske balladematerialet, er det fordi balladetradisjonen sto sterkt her, men også fordi de fleste samlerne konsentrerte seg om dette området. Lindeman var en av dem som dekket et større område. De fleste somrene fra 1848 og fram til 1870-årene var han på samlerferder og besøkte store deler av Sør-Norge. Det var ikke enkelt å reise omkring i landet på denne tida. Da han var i Gudbrandsdalen i 1864, forteller han at han gikk forgjeves rundt i Sjøk i ni timer og lette etter sangere. Men han overnattet hos sorenskriveren, og da fikk han i alle fall en god middag. Fra den samme turen forteller han at i en fattig stue hadde de ikke noe bord han kunne legge papiret på, men det ble funnet fram «en Skive til at lægge paa Bænken som et Bord». Men det var ikke bare fattigfolk som kunne syng ballader. Prestekona Tomine Finkenhagen og hennes datter Elise bidro også til Lindemans samling. De tilhørte absolutt det intellektuelle borgerskapet. En av de mest kjente melodiene til «Liti Kjersti og bergekongen» er den Tomine Finkenhagen sang for Lindeman.

Når vi kommer ut i andre halvparten av 1800-tallet øker flokken av samlere. Ludvig Mathias Lindeman er den som har samlet inn det største melodimaterialet, mens Sophus Bugge er den viktigste av tekstsamlerne. Andre storsamlere er Jørgen Moe og hans sønn Moltke, Hans Ross, Catharinus Elling, Rikard Berge, Ole Mørk Sandvik og flere andre.

En stor revolusjon var det da Edisons fonograf ble tatt i bruk. Da ble det mulig å lydfeste selve syngingen. Noter og tekst er jo bare blekk på papir, de forteller ikke hvordan det ble sunget. Først kom voksrullene med sin skrapete lyd, og siden ble lydopptakene bedre og bedre. Noen av de tidligste opptakene er utgitt på CD-en Hugen leikar så vide, utgitt av Norsk folkemusikksamling og Norsk visearkiv.

Fra urform til meddikting

Når samlerne hørte ulike sangere syng den samme balladen, kunne det være

forskjeller både i tekst og melodi, men det var tydelig den samme visa. Samme sanger kunne også framføre samme vise litt forskjellig fra gang til gang, alt etter humør, hukommelse og variasjonslyst. Men på 1800-tallet tenkte samlerne at disse gamle visene var laget av diktere i middelalderen, og at de var blitt forvansket og nedbrutt i den muntlige tradisjonen. De snakket om at visene ble sunget i stykker. Med denne tankegangen lå det nært å tenke seg at det var mulig å rekonstruere den opprinnelige urformen hvis man sammenlignet alle oppskriftene av det som så ut til å være den samme balladen. Det er slike rekonstruksjoner som ofte står i skolebøker og diktantologier. Teksten Kirsten Bråten Berg synger til «Solfager og Ormekongen» er et utvalg strofer fra Knut Liestøls rekonstruksjon på grunnlag av en rekke oppskrifter. I dag tror vi ikke lenger at det går an å rekonstruere en urform. Vi mener heller ikke at visene har blitt ødelagt når folk har sunget dem i århundre etter århundre. Kreativ meddikting er en del av tradisjonen, og vi kan godt tenke oss at ei lang, flott vise kan ha utviklet seg fra en enklere form.

Balladene systematiseres

Balladene har ikke hatt noen faste navn fra gammelt av og kunne bli omtalt som f.eks. «Visa om Villemann og Magnhild» etter hovedpersonene. For å kunne danne seg et overblikk over de nordiske balladene, har forskere hatt behov for å systematisere visene. I visa om Villemann og Magnhild kan personene ha forskjellige navn i variantene. De kan hete Gaute og Magnhild eller Gudmund og Signeliti. For å holde greie på dette, ble det laget en katalog over alle balladetyperne i Norden. Katalogen heter The Types of the Scandinavian Medieval Ballads, men blir omtalt som TSB-katalogen. Ballader som har samme hendelsesforløp har fått et felles TSB-nummer og en eller flere standardtitler. Visene er gruppert som naturmytiske ballader, legendeballader, historiske ballader, ridderballader, troll- og kjempballader, og sist men ikke minst skjemteballader. «Villemann og Magnhild» har nummer TSB A 50 og er en naturmytisk ballade. TSB- numrene blir brukt i de fleste balladeantologier, i vitenskapelige utgaver og dessuten på en del CD-er. Det er viktig å huske at denne katalogen kun er et redskap.

Norsk visearkiv, mai 2009

Velle Espeland Astrid Nora Ressem Elin Prøysen

På Dovrefjell (Kjempene på Dovrefjell)

Tekstoppskrift: Av Rolf Myklebust etter Brita Bratland, Vinje, Telemark.

NRK FLP 101.

TSB A 46

1. På Dovrefjell i Norge lå det kjemper uden sorg
dronning Ingeborgs brødre alle tolv.
– Men hvem skal føre våres runer
når de selv ei må –
2. De vare så mange en kjempe bold
for kjemper det vare de alle tolv.
3. Den første kun' vende veiret med sin hånd
den andre kunne stille det rindende vann.
4. Den tredje fór under vannet som en fisk
den fjerde fattes aldri mat på disk.
5. Den femte han kunne gullharpa slå
så alle de dansede som hørte derpå.
6. Den sjette han blåste i ein forgyllande lur
så alle som det hørte måtte grues der for.
7. Den sjuande kunne under jorden gå
den åttande kunne på bølgetoppen stå.
8. Den niande bandt alle dyrene i skog
den tiande kun' aldri søvnen få.
9. Den ellefte bandt lindormen i gresset den lå
og mye mere han kunne formå.
10. Den tolvte han var no so vis ein mann
han visste hva som hende i fremmende land.

11. De sier jeg for visst å sant
deres like fantes ikke i Norges land.

12. Jeg vil eder sie mæ et ord
deres like det fantes ei på denne jord.

Rideboll og Gullborg

Tekstoppskrift: 1913 av Torleiv Hannaas etter Svein Hovden Tveiten, Bykle, Aust-Agder.

Orig.ms. EFA, T. Hannaas 425, s. 75–81. Renskrift.

TSB A 41

1. Høyre du stols Gullbor hot eg seie deg
– fyri våi –

lyster du av landi o reise mæ meg?

– Fyri londo so ville vi råde –

2. «Eg ska føre deg ti de land
at der renne vin som her renne vann

3. Å eg ska føre deg på den øy
at du ska liva o alli døy»

4. Inkje eg tori o inkje eg må
her æ so mange meg vaktar på.

Han raadspurde ein smed.

Smeden:

5. Sko hesten din o snu hakanne fram
so ri du so lett yvi Skjeidals-strond.

6. O Gullbor ho pakka i røde gullskrin
o Rideboll sett' 'a på gangaren sin

So møtte dei ein gamall mann.

7. «O kjære mi Gullbor hott heve du gjort

som reiser av garen frå far o frå mor

8. Du tar inkje skjyggje deg unde skaut
eg kjenner so væl dine augo tvau

9. Eg kjenne deg vi o eg kjenne deg må
eg tente din fader i femten år»

10. «O eg ska gjeva deg raue gullband
vi du kje bera den boi fram»

11. «Her site du kongje drikk mjød o vin
o Rideboll reiser mæ dotteri di»

12. O Gullbor såg seg att yvi hær
då såg ho heile sin faders hær

Storebror og lillebror

Tekstoppskrift: Liestøl og Moe: Norske folkevisor II, Kristiania 1922, s. 110 ff.

I

1. Lillebror tala til Storebror sin:

«Eg veit meg ei jomfru so fager og so fin.

– Du er den, du er den

eg hev tinga i min ungdom. –

2. No vil me rie kon su unde li,

og feste fru Ingebjør de vene viv.»

3. «Den jomfruva er inkje go å få,

femten hundre kjempur henne vaktar på.

4. Og løvur og drakar dei ligg der i ring:

ingjen kann koma til jomfruva inn.»

5. «Femten hundre kjempur eg slær i ein ring,
dei dyri skò røme fyr runeblakkjen min.»

II

6. Dei rei i dagar og nettar ni,
dei kom til de lande den jomfru bur uti.

7. Då dei kom til Valevall bru,
då var ho tekkt'e med mannehu.

8. Då dei kom til Valevall bekk,
då femten kvennar i manneblo gjekk.

9. Storbror tala til Lillebror sin:
«No vil me snu våre gangarar umkring.»

10. «Eg hell'e de inkje fyr ein fulltakjen gut,
som tek på ei reise og inkje hell'e ut.

11. Eg helle deg inkje fyr ein fulltakjen mann,
som tek på ei reise og inkje tore fram.»

12. Då dei kom til Valevall hagje,
då sto der eit hovu på kver den stakje.

13. Gjerde var gjort utav kvasse sverd,
eit kjempehovu stod der på odden utav kver.

14. «Storebror, Storebror, kvil deg eit grand,
so ri eg aleine, eg kjem'e vel fram.»

15. Femten hundre kjempur han slo i ein ring,
dei dyri dei rømde fyr runeblakkjen inn.

16. Jomfruva ut gjennom vindauga såg:
«Hot er de fyr ein galning som hell'e i vår gård?»

17. «Eg er ingjen galning, um du seie så,
men eg skò bli din festarmann, de må du lite på.»

18. Lillebror inn gjennom dynni stig,
de lukta kjempeblo, som der var slakta svin.

19. Jomfruva tala til terna si:
«Du tappar meg i ei konne med vin.»

20. Jomfruva tok konna i hende,
der var vel eiter i blending.

21. «No må du drikke ein go'e drykk,
eg veit du kann vera bå trøytt og tysst.»

22. «So er se'en i okkos land,
jomfruva drikk'e sin festarsvein av hand.»

23. «Nei, de er se'en i okkos land,
at festarsvein drikk'e når hass jomfru ber fram.»

24. «Eg skò tukte deg ette mitt sinn,
so du skò lære bet'e bea belaren inn.»

25. So tok han hennar fingar smale,
han batt henne fast i hestehale.

26. Han tok hennar gule hår
og batt de fast i hestelår.

27. Der var alli so liten ein stein,
den vekkete kje bloe på jomfruvass bein.

28. Der va alli so liten ein kvist,
den vekkete kje bloe på jomfruvass bryst.

29. Lillebror breidde ut kåpa blå:
«Lyster du jomfru å kvile derpå?»

30. «Ei liti kvild va fulla go,
dersom eg gjorde kje ungersvein imot.

31. De hell'e eg fyr ein fulltakjen gut
som tek'e si jomfru med glavin og spjut.»

– Du er den, du er den
eg hev tinga i min ungdom. –

Møllerdattera

Tekstoppskrift: Trykt i Richard Berge: Norsk visefugg, Kristiania 1904.

Overskrift: Myllarvisa.

Aa de va tri knigtar som la om raa,
– skro, ro, ro, ro, ro rundt om feiaren –
hòss dei sille myllardotteri faa.

– De ruskar i ro
aa de trillar i tro
fòr de trine, som ligger i tra ra ro –

Dei tvo tok den trea aa stappa aat ein sekk
sò bar dei no haanom te myllarens bekk.

Men som dei daa kaam seg aat myllarens bekk,
sprang myllaren ut, aa drukkjen va han.

«Aa kjære men myllar, vi du mala mit mjøl?
Han æ enkje raa, han æ turka i kvell!»

«Hòt æ de du har uti sekkjen den?»
«Jòu de æ nòk rug aa litt kveite sò fen.»

«Aa hòr' ska eg setje den sekkjen men
slik at enkje musi te den kjem'e enn?»

«Aa set han der enn-mæ dotte mi's seng
fòr der æ sò sjella at musi gjeng.»

Aa sò blei der mørkt i kvòr ei kraa;
daa tok no den sekkjen te krabbe aa gaa.

«Aa kjære mi dotter, tenn i eit ljus!
her hev kaame tjovar i myllarens hus.»

«Nei, der æ kje tjovar i myllarens hus;
de va berre katten, som sprang ett' ei mus.»

Sò tala den gamla, ve òvnen ho laag.
«Den katten hev stevlar mæ spòrer paa!»

«Aa kjære mi moer, du sille ha skam.
Du sa enkje sò, naar du sjov skull' ha mann!»

Harald kongin og Hemingen unge (Heming og Harald kongen)

Tekstoppskrift: 1840-åra av M.B. Landstad etter Harald Smedal,
Seljord, Telemark.

Orig.ms. NFS Landstad 4, s. 21–22. Renskrift.

TSB E 3

1. Harald sade i breje Padden
tala han te sine Mend
eg heve inkje fonne likjin min,
aa uföde æ han enno.

2. Framsto onge Hæminjen
han tore mæ Konjen kytte
eg vaage mæ Bogapili
at eg sko vera din likje.

3. Lystar Konjen paa skio renne
aa halla Fodspor mæ meg
so skaa me rejse paa snarfjødde

der æ enjen faare fe meg.

4. Hemeng onge aa Harald Konjen

dej brout paa imisse moddo

femten skodt i sama skotte

aa Piline mottes mæ oddo.

5. No sko du skiotta Valnaate

af din Broers skalle

hella sko du te oringsborg

aa sitja der ein fanje.

6. Aa sko eg skjotte Valnotti

af min Broers skalle

sa sko Konjen stonde so nere

han seer hose Luttin vi falle.

7. Aa höyrer du dæ du Bror min

du maa inkji stande bljek

men stat unde Valnotti

botte fat aa keik.

8. Hemingjen spende Bojen sin

han ha skotte för

den ejne luttin ivi Heran dat

den andre laag atte kuur.

9. Harald tala te Hæminjen

no æ den tretta utte

men hot ville du mæ den Bogapili

som du i Doggere skjulte.

10. Ha eg sill skotti Bror min

om dæ so gale ha hent

so hae den andre Bogapili

Haral silt i deg vent.

11. No skoo du paa snara Fjödde

uteve paa skii renne

hella sko du te oringsborg

aa sitja der ein Fange.

12. Hæminjen rende af snarafjölle

aa skien dej gjek paa Kringle

da totte Konjen han saag der paa

som skjönna rapa af himle.

13. Hæminjen rende af snarafiölle

aa skiene skrall paa sniore

so tok han i Konjens Axlebejn

soe Nasanne grymla i Jori.

14. Hæminjen sprang paa Ejgieski

aa rende norivi Houje

alle spör men ingjen vejt

hore Drenjen æ laje te doue.

Villemann og Magnhild

Tekstoppskrift: 1938 av Rolf Myklebust etter Høye Strand, Seljord, Telemark.

NRK Rolf MAGN. 756 opptak: 31/10 1938

TSB A 50

1. Å Villmann gjekk seg til Steraná

– Hei fagraste lindelauvi alle –

Der ville han gullharpa slå

– Ved dragonerne de lystede å vinne –

2. Villemann tala te smådrenghen sin.

Du hentar meg harpa i raue gullskrin.

3. Villemann gjenge for straumen å stå.
Lysteleg konne han gullharpa slå.
4. Han leika med lempe han leika med list.
Å fuggelen tala på grøne kvist.
5. Han leika med kny han leika med harm.
Han leika Magnhild av nykkens arm.
6. Å upp so kome trolli.
Det gjalla i berg o det rulla i sky.
7. Så slo han si horpe te bonns i si harm.
For å utvinne kraft ifra trollenes arm.

Liti Kjersti og Bergekongen

Tekstoppskrift: 1840-åra av M.B. Landstad etter Ingeleiv Ramberg, Seljord, Telemark.

Orig.ms. NFS, M.B. Landstad 11,6. Renskrift.

TSB A 54

1. Moderen taler te Dotteren sin
– til, lillil Hougjen min! –
Kvi rænne dæ Mjölkk otor Brysterne din'?
– Dei leikar saa let gjennom Lunden –
2. Det er ikke Melk om du synes saa
det er den brune Mjoden æg spilde igaar
3. Æg æ no vel so gammel en Kvindo
– Ti lillil Hougjen min! –
æg kan vel Melk aa Mjo adskille
4. Det nyttar kje længer aa dylje fe dæg
Elvekongjen i Bergje hæv lokka mæg.

5. Hæv Elvekongjen i Bergje lokka dæg
aa hot gav noi han i Foræring te dæg
6. aa han gav no mæg den Silkjesærk
aa den hæv æg sliti mæ Svee aa Verk
7. Aa han gav no mæg dei sylvspændte Sko
aa dei hæv æg sliti mæ stor Uro
8. Aa han gav no mæg et röde Guldband
der kom aller bæri om Dronnenggens Haand
9. Aa han gav no mæg ei Horpa af Gul
aa den skal æg bruke naar æg va sorrigfuld
10. Aa ho slo no paa den 1 ste Streng
aa dæ horde Elvekongen uti sin Seng
11. Aa ho slo no paa den 2 den Streng
aa Elvekongen snakka te liden Smaadrenng
12. Aa ho slo no paa den 3 die Streng
no salar du ut Gangaren min
13. Aa ho slo no paa den 4 Streng
Elvekongjen klædde sæg for sin Seng
14. Sala no du ut Gangaren graa
saa vil me kon rie te Kongjens Gaar
15. Elvekongjen kom sæg rians i Gaar
Jomfuen ute fe honom staar.
16. Han klappa henar ved hviden Kjinn:
Aa kunde du kje dölje længer for Moderen din?
17. Samle no du dit Gul i Skrin
no hæv æg sala ut Gangaren min

18. Elvekongen ha en Gangar saa spak
han lyfte liti Kjersti uppaa hans Bak
19. Aa dei rei gjennom den grönan Lund
der kom kje Or udaf henars Mund
20. Synes du Vægjen den æ for lang
eller synes du Salen den æ for trang
21. aa inkje æ Salen mæg for trang
men æg synes Vægjen den æ for lang
22. Aa som dei kom sæg te Bergje fram
aa henars smaa Börn emod henar sprang
23. Aa some dei leika aa some dei lo
aa some strödde Perlur for Moderens Fod
24. Aa tappe no i en Konne med Viin
aa tri Villarkorn saa kastar du uti
25. Aa fram kom henars Dotter, var smal som et Band
ho dansa den Dansen mæ Sylvkonna i Haand
26. Aa hore æ du föd aa hore æ du boren
aa hore æ alle dine Jomfru Klæder skoren
27. I Norgje æ æg föd og i Norgje æ æg boren
i Norgje æ alle mine Jomfru Klæder skoren
28. Den 1 Dryk ho af Sylvkonna drak
daa gleynde ho burt hokke hena ha skapt
29. Aa hore æ du föd aa hore æ du boren
aa hore æ alle dine Oklane skoren
30. I Bergje æ æg föd aa i Bergje æ æg boren
i Bergje æ alle mine Oklane skoren

Haugebonden

Tekstoppskrift: 1902 av Rikard Berge etter Sigrid Richardsdotter Berge,
Rauland, Telemark.

Orig.ms. R. Berge XIX, 40. Tel.fylk.mus. (Kopi NFS). Renskrift.

TSB A 73

1. Aa de va den heilage jolekvell,
at bonden sille burt fenne limar
– aa som han kom seg i bakko nor'
daa hørde han hoss haugebonden rimar.

– Snillan du
Der lyer han på bonden
mæ haugebonden dansar aa rimar. –

2. «Aa höyr du de du bonde go:
Kvi tugtar du kje drenjinne dine –
om d'æ alle sò heilag ein jolekvell,
dei dansar i hovdejaaro mine.

3. «Aa eg sko jev deg eit sylverstaup
som stende paa fjorom foto,
at fænten mann kann drikke gott rus
aa bonden sjav uti fljote.

4. Eg si jera deg sjurta den,
æ sauma mæ silkjen kvite
– dæn sauma Donsi, dotte mi
den ti' ho heime sat pike.

Grev Guncelin

Tekstoppskrift: 1863 av Sophus Bugge etter Jorunn Bjønnemyr, Mo, Telemark.

Orig.ms. NFS, S. Bugge o, s. 45–48 (str. 3–str. 28, l.3) og NFS, S. Bugge r 3 (str.

28, l.4–str. 32 og str. 1–2). Kladd.

TSB E 12

1. De var Greven for Gunseli
han taler til moderen sin
jei vil ride mig uppå land
å freiste manndómen min
– Væl upp for en dag de kommer væl over de hede –

2. Vil du ride dig uppå land
og de i dette år
så skal jeg give dig folen den
som dei kallar Kuskjen grå

3. Ho gav han de nevahoggji
de fyrr en steig ti hesti
de ska du gjeva di jamlíkar
du let inkji hugjen breste.

4. De va Greiven for Gunseli
han rei seg framte mæ volli
den første kjæmpe han møtte der
det kadda dei Timi trolli.

5. Eg helsar deg greiven for Gunceli
hvor haver du leget i nat
mæ dine hendar æ umskapt
å hoggjen å skoten din hatt.

6. Undi brattingens borg der låg eg i natt
hos mit véne vív
forutta Valivan kungen
å Greiven for Gunseli

7. De va då greiven for Gunselin

han lete sitt sværi brå
han hoggji ti de Timi Troll
so de falt dø til jord.

8. De va greiven for Gunseli
han red sig framte med lide
den andre kjæmpe han møter der
de kalla dei Kallen den blie.

9. Eg helsar deg greiven for Gunseli
hvor haver du legji i natt
mæ dine hendar æ umskapt
å hoggen å skoten din skjoll

10. Undi brattingens borg der låg eg i natt
hos mit véne vív
forutta Valivan kungen
å Greiven for Gunselin

11. De va greiven for Gunseli
han vredes alt fori det or
dei hoggji våres skjollar ihop
so odden den stó í jór,

12. Dei stridde i daganne, i daganne två
den trée dagjen til endes
og ingjen av dei reske kjempur
kunde nogen skaden fange.

13. Höyrer du greiven for Gunseli
ville du lat' striden i fari
så vil jeg give dig sösteren min
alt både til glæde og gama

14. Og ville du give mig sösteren din

alt både til glæde og gama,
så vil jeg give dig min igjen
og drikke vår bryllaup mæ sama.

15. De va då greiven for Gunseli
han ville ti bryllaups bjoe
han bau både vítt á breitt
níc lánd á kjuge

16. De va greiven for Gunseli
han ville inkje lata seg vinne
han bau den gamle Grenjehetta
alt til sin brurekvinne

17. De va greiven for Gunseli
han bau at sunde
han bau en Tore drykkjebassen
som va' ingjen botnen undi

18. De va greiven for Gunseli
han býe alt at gjæri
han by' hæna Jóronn Jóklekåpa
å gråsveggjen hare

19. De va den gamle grenjehetta
hó kom í stoga inn
der bliknar brúr á brúgom
alt unde skarlakskinn

20. De va den gamle Grenjehetta
hó seg når at bóri steig,
der losnar bór á bórstolir
å benkjinne tok til at síge.

21. De va den gamle Grenjehetta

hó begynda ti á skjære
15 útav dei reske kjempur
dei mónde maten frembære.

22. Hó át upp 12 oksekroppar
á 15 svineflikkji
de gjóre den gamle Grenjehetta
fyrr hó ville have drikke.

23. Hó drakk upp 12 læstir øl
á endá slík té á vin
de gjóre den gamle Grenjehetta
fyrr hó ville vere brúrekvinne

24. Gusjelov nu er jeg mett
nu vil jeg upp á svanse
15 utav de raske kjempur
sló hó ihel me si silkjekransar

25. De va den gamle Grenjehetta
hó begynda til at hikke
15 útav dei reske kjempur
sló ho ihel mæ si silkjevippe

26. De va den gamle Grenjehetta
hó begynda til at hoppe,
her får ingjen fòtar fram
fyr dessi dœ mannekroppar

27. De va den gamle Grenjehetta
hó kunna 'kji atte vende
hó la ti en Vidrik Verlandson
han site mæ neiri bórsenden

28. De va Vidrik Verlandson

han vinked uppo med sit öre
Skam få deg ditt forlanende troll
dine hendar så sløge væl.

29. De var Vidrik Verlandsön
han sit svær opprykkte
han hoggji den gamle Grenjehetta
hó falt i 15 stykker

30. De va då den mindste Vimring
han sine hendanne sló
kven tóre slíkt våge
å drepa æ Tóre mí mór

31. De var Vidrik Verlandsön
ville 'kji sværi på han öye
han sló ti han mæ nýtte neven
so heilen skvott langt burt i veiri

32. Der kom i so ædelig en dans
uppå golvet at slette
den minste Vimring i dansen va'
va 15 alner ti knétti

Kjerringa på havsens bunn (Den vonde kjerringa)

Tekstkilde: Etter ukjent sanger, ukjent sted. Innsendt til Magasinet for alle. Alf

Prøysen: De gamle visene 2. Oslo 1973, s. 50. BIN 4430 TSB F 30

Det var i min ungdoms frie vår je skulde ut og gilje,
da tok je meg ei gammel kjærring mot min faders vilje.
– Itte har je dagen go, og heller itte nattero
for kjærringa. –

Fysste natta vi sammen låg, da kyssa vi og klappa,

andre natta vi sammen låg, vi sløss som hund og katta.

Den tredje natta vi sammen låg, så beit a meg i øret,
og fjorten daer etterpå je kunde itte høre.

Så tok je meg min nye båt og rodde tel andre sia,
kjærringa tok et bakstetrau og kom fram på såmmå tia.

Så salte jeg min gangar grå og vilde tel presten ria,
kjærringa tok ei skabbete mærr og kom fram på såmmå tia.

Presten tok sin bibel fram og skulde for kjærringa lesa,
kjærringa tok en kakkelovnskrok og slo tel presten i nesa.

Så kløv je opp i treets topp og opp i treets grene,
kjærringa sto ved treets fot og kastet store stene.

Kjærringa til syvend' og sist måtte så døden lide,
og je ei bedre kjærring fikk, og det på samme tide.

– Nå har je fått dagen god, og nå har je fått nattero
for kjærringa, for kjærringa. –

Bonden og kråka (Kråkevisa)

Tekstoppskrift: Tekstoppskrift: Fra Stord, trolig etter Severin Eskeland. Norsk visebok, Oslo 1993. Overskrift: Kråkevisa.

Og mannen han gjekk seg i veaskog,
– hei fara i veaskog. –

Då sat der ei kråke i lunden og gol.
– Hei fara. Faltu riltu raltura. –

Mannen han tenkte med sjølve seg:
Skal tru no den kråka vil drepa meg?

Og mannen han snudde om hesten sin,
så kørde han heim att til garden igjen.

Å høyr du min mann, kva eg spørre deg:

«Kvar vart det av veden du køyrde til meg?»

«Eg køyrde no slett ingen ved til deg,
for kråka ho svor ho sku drepa meg.»

«Å no har eg aldri høyrst større skam!
Har du høyrst at ei kråke har drepe ein mann?»

Men kråka kom etter på taket og gol,
og mannen han opp gjennom ljoren for.

Og mannen han spente sin boge for kne,
så skaut han den kråka, så ho datt ned.

Så spente han føre dei folane ti;
men kråka ho sprengde alle di.

Så spente han føre dei folane tolv,
så køyrde han kråka på låvegolv.

Så flådde han kråka og lema ho sund,
ho vog innpå seksten og tjue pund.

Av skinnet så gjorde han tolv par skor,
det beste paret det gav han til mor.

Og kjøtet han salta i tunner og fat,
og tunga han hadde til julemat.

Av tarmane gjorde han tolv par reip,
og klørne han brukte til møka-greip.

Og nebben han brukte til kyrkje-båt,
som folk kunne sigla på frå og åt.

Og munnen han brukte te mala korn,
og øyro han gjorde til tutar-horn.

Av augo så gjorde han stoveglas
og nakken han sette på kyrkja til stas.

Og den som kje kråka kan nytta så,
han er ikkje verd ei kråke å få.

Lagje og Jon

Tekstoppskrift: Liestøl og Moe: Norske Folkevisor III, Kristiania 1924.

Lagje tente i kongjens gård,
som de var no von,
i tretten måna'r og dertil eit år.
«Ten trutt!» sa han Jon.
– «Og um de skò koste meg raue gull,
eg fygjer,» sa han Jon. –

Lagje han bryggja og blanda vin,
som de var no von,
og ba so alle grannane si'
fyuta han Jon.

Lagje han let til gjestebo's bjo,
som de var no von,
Jon han let'e si'e hestar ringsko.
«Eg vil med», sa han Jon.

Jon han sla sin gangare go,
som de var no von,
og reiste so dit der bryllaupet sto.
«No kjem eg!» sa han Jon.

So leidde dei bruri på kyrkjegård,
som de var no von,
med sylvsauga klæe og utslegje hår,

«Du er lekker,» sa han Jon.

So leidde dei bruri fyr altare fram,
som de var no von,
på venleikjen undrast bå kvinne og mann,
«Tiss dé um 'a?» sa han Jon.

Dei sette den bruri på brurebenk,
som de var no von,
og Jon han ber'e fyre skjenk.
«Eg skjenker», sa han Jon.

Dei dansa i dagar, dei dansa i två,
som de var no von,
men inkje vil bruri åt sengji gå.
«Sit uppe!» sa han Jon.

Den trea kvellen, rim fell'e på,
som de var no von,
då ville bruri åt sengji gå.
«Eg gjeng med!» sa han Jon.

So leidde dei bruri i brurehus,
som de var no von,
med tretten sylvstakar og tende vaksljøs.
«Go kvellom», sa han Jon.

So sette dei bruri på sengjestokk,
som de var no von,
og klødde so av 'a bå sko og sokk.
«Eg dreg av!» sa han Jon.

So lae dei bruri i sengji ne,
som de var no von,
og Jon han springje der veggjen te.

«Eg ligg her,» sa han Jon.

Og der kom bo til Lagje inn,

som de var no von:

«Der liggje ein annan hjå bruri di.»

«De er eg», sa han Jon.

Og då de bo til Lagje kom inn,

som de var no von,

so munde han raune og blikne i kinn.

«Fær du vondt?» sa han Jon.

Lagje han sette tolkniv i bord,

som de var no von:

«Å Herre Gud, gjev meg eit godt tolmod!»

«Ja, meg med!» sa han Jon.

Og Lagje fram ivi borde sprang,

som de var no von,

so øle og mjøen i golve rann.

«Far i mak!» sa han Jon.

Jon tok Lagje og kasta mot vegg,

som de var no von,

so flugur og my dei forfylte hass skjegg.

«Ligg du der!» sa han Jon.

Lagje han pikka på dynni blå,

som de var no von:

«Statt upp, mi brur, skrei lokur ifrå!»

«Ho søv'e», sa han Jon.

«Må eg inkje mi unge brur få,

som de var no von,

so dreg eg til kongjen og klagar deg på.»

«Eg vil med!» sa han Jon.

Lagje han siglde på saltan sjo,
som de var no von,
Jon spring'e ette på turre jord.

«Her er eg», sa han Jon.

So trefte dei kongjen ute på stand
som de var no von:

«Eg heve eit ord eg vil tala med han!»

«Eg hev au!» sa han Jon.

«Eg heve meg ei unge brur fest,
som de var no von,
ein annan ungersvenn hev sovi 'a nest.»

«De er eg», sa han Jon.

«Å ette di bære hev henne so kjær,
som de var no von,
so fær dé no takast med tvi-eggja sverd.»

«Ha takk no!» sa han Jon.

Den fyste gong dei til saman rei,
som de var no von,
herr Lagje utor sadelen skrei.

«Statt upp att!» sa han Jon.

Den are gong dei til hopes for,
som de var no von,
gav Lagje han Jon eit drabeligt sår.

«Du læst au!» sa han Jon.

Den trea gong dei til hopes for,
som de var no von,
då slo Jon til Lagje so bloe rann.

«Turk av deg!» sa han Jon.

Den fjerde gong dei til hopes rei,
som de var no von,
slo Jon han Lagje dau ne på stein.

«Du ligg no!» sa han Jon.

Fru Inger sto uppå høgelofts-sval
og skratta og lo:
«No hev eg kje sét større gama i dag!
han vann herre Jon!»
«Um de skò koste meg raue gull,
eg fygjer», sa han Jon.

Solfager og Ormekongjen

Tekstoppskrift: Liestøl og Moe: Norske folkevisor I, Kristiania 1920, s. 162 ff.

I

1. David kongjen kom seg riand i gård,
– Med de vive var so ungt –
Solfager sto ute, ho sola sitt hår.
– Meg lyster i lunden utrie. –
2. «Kvi stend'e du Solfager solar ditt hår,
hev du ingjo gullkrune å setje uppå?»
3. Han gav henne gullkrunune tri,
Solfager tok imot alle di.
4. Han gav henne gullkrunune fem,
Solfager tok imot alle dem.

II

5. David kongjen sille i leding fara,
Solfager sille landet taka i vara.
6. Han støypte gullkrossen i Solfagers hònd,
at ho sill' vera kjend på fremminde lønd.
7. Ormekongjen kom seg riand i gård,
Solfager stod ute, ho sola sitt hår.
8. «Høyr du, Solfager, eg talar til deg:
du svik'e kong David og trulovar meg!»
9. «De skò kje skje med' eg live her,
at eg mi tru til tvo brøar gjev.»
10. So gav han henne dei dvaldrykkjin' tri,
Solfager ho dåna, då ho fekk di.
11. Og der kom bo fyr kong David inn:
«Solfager er dau, allerkjærasten din.»
12. David kongjen han blei so ille ved ord,
han bleikna som bast og svartna som jord.
13. Dei la'e Solfager på likebår,
so syrgjeleg ri'e kong David ihjå.
14. Dei grove Solfager unde moll og stein,
so syrgjeleg ri'e kong David heim.
15. Dei jarda likje, og alle drog heim,
men Ormekongjen ette kring grefti sveiv.
16. Han grev'e Solfager or molli ho låg;
Solfager ho vakna og kring seg såg.
17. «Kvåre vil du no, Solfager, liggje hera døy,

hell fygje på mitt lande og vera mi møy?

18. Kvåre vil du no, Solfager, liggje hera lik,
hell fygje på mitt lande og vera mitt viv?»

19. «Eg tiss vera for ung'e til liggje unde stein,
eg lyt helle fygje med Ormekongjen heim.

20. Eg tiss vera for ung'e til liggje unde jord,
eg lyt helle sitje med Ormekongjens bord.»

III

21. Kong David gjeng'e vegjen fram,
der møter han so gamal ein mann.

22. Der møtte han so gamal ein mann,
bar tiend ifrå fremminde land.

23. «Kong David, kong David, eg til deg talar:
Solfager liver i bjarte gullsalar.

24. Høyr du, kong David, du gløym dine sorgjir:
Solfager liver i bjarte gullborgjir.

25. Du let'e deg pilgrimsklæ'e skjera,
liksom ein pilegrim mune du vera.

26. So tek'e du pilegrims-staven i hond,
so reiser du deg i fremminde lond.»

IV

27. Kong David let pilegrimsklæ'i skjera,
liksom ein pilegrim mune han vera.

28. So tok han pilegrimsstaven i hand,

so reiser han på Ormekongeland.

29. David kongjen kom seg gangand i gård,
Solfager sto ute, ho sola sitt hår.

30. «Å høyr du, Solfager, hot eg be'e deg:
ei omosegåve so gjeve du meg!»

31. «Du gjenge no deg i stoga inn,
og sjov skò eg bera den maten omkring.»

32. Alt med' ho bar den maten fram,
ho tok inkje hanskane av si hand.

33. «Er de so skikkjen på dette land:
dei bryt'e braue med hanskar på hand?»

34. «De tiss inkje vera vandare mann,
hell eg må brjote braue med hanskar på hand.»

35. «Er eg inkje no, so var eg den ti
eg gav gullkrunun' til festarmøy mi.

36. Er eg inkje no, so var eg den gong
eg støypte gullkrossen i Solfagers hond.»

37. Solfager ho lyfter på pilegrimshatt:
«Er du kong David, du seie meg satt!»

38. «Å høyr du, Solfager, hot eg spyr'e deg:
vil du kje heimatte fygje med meg?»

39. «So gjønne eg ville fygje med deg,
når eg visste at Ormekongjen sakna kje meg.»

40. Kong David han såg uti si bok:
Ormekongjen er vikjen so langt av krok.

41. Kong David han tok ut Ormekongjens hest,

so rei han heim med den han ha' fest.

V

42. Ormekongjen kom av ormegarden heim:

Solfager var burte, den vene møy.

43. Ormekongjen vart so splitrande vrei,

– Med de vive var so ungt –

at han flaug sund'e i flintestein.

– Meg lyster i lunden utrie. –

Marie (Maria Magdalena)

Tekstoppskrift: Av Ludvig M. Lindeman etter ukjent sanger.

Orig. ms. NFS Moltke Moe 65, 9f.

TSB B 16

1. Marie, å Marie skulde gå etter vand

– Herre Gud trøste den som er bangen. –

på vejen der møder hun en gammel grå mand.

– Thi synden den tvinger så mange. –

2. Hør Marie, hør Marie får jeg drikke af dit vand

ja bare jeg havde guldbægret i min hånd.

3. Jeg skal bare drikke af din bare hvide hånd

ja bare du var møi og aldrig ha fåt mand.

4. Å Marie, å Marie hun forsvor sig på det

at hun var møi og aldrig ha fåt mand.

5. Å Marie, å Marie du svær inte for mig

tre børn i live har du avlet for mig.

6. Den ene har du avlet med din fader så god

den anden har du avlet med din broder ligeså.

7. Den tredie har du avlet med din sognepræst
med hannem har du drevet synden allermest.

8. Hør Marie, hør Marie vil du lide for din synd
i syv år skal du vandre i skoven så grøn.

9. Ja du skal få drikke af de bækkesisler små
når andre få drikke båd øl og vin.

10. Ja du skal få hvile på de kampestenene små
når andre de hviler på de dynene blå.

11. Ja du skal få spise af de urtene små
når andre de spise både stegt og bræst.

12. Å Marie, å Marie hun mødte Jesus på en bro
tak Jesus, tak Jesus jeg har lidt for min synd.

13. Jeg spiste så godt af de urtene små
når andre spiste både stegt og bræst.

14. Jeg hvilte så godt på de kampestenene små
når andre de hvilte på de dynene blå.

15. Jeg drakk nu så godt af de bækkesisler små
når andre de drakk både øl og vin.

16. Tak Marie, tak Marie for alle disse ord
i himmelen haver jeg redet din stol.

Vesle Fuglen (Tora liti)

Tekstoppskrift: 1863 av Sophus Bugge etter Margit Svigslis, Tuddal, Hjartdal,
Telemark.

Orig.ms. NFS S.Bugge i, s. 201. Kladd.

TSB B 22

1. Liten fugl sette seg på lindekvist
han sång so vént um Jesum Krist.
2. Liten fugl sette seg på kyrkjetårn
ingen kunna skjönna på de vesle fuglemål.
3. Mettalin kom mæ neslegji hár
hó kunna skjønna på de vesla fuglemål.
4. Hokke vi' du heller te himmerik gå
hell du vi' tyngste gullkróna börá.
5. Eg vi heller ti himmelen gå
hell eg vi' tyngste gullkróna böraa.

Kongsdøtrene (De bortstjálne kongsdøtrene)

Tekstoppskrift: 1864 av L.M. Lindeman etter Olea Pedersdatter Jølstad,
Brandval, Hedmark.

Orig.ms. UBO Mus ms 6858:578, nr. 90. Lindemans manuskriptsamling, kladd
(første strofe).

Orig.ms. NFS O. M. Sandvik 2, nr. 14, s. 18–20 med kopi i UBO Mus ms 6860 a
–h:578, nr. 90. Lindemans manuskriptsamling. Kladd. Str. 2–18.

TSB D 435

1. Der kom to Piger i Kongens Gaard,
– to Roser og ædelige Blommer, –
Dronningen ute for dem monne staa,
– fra Engeland ere vi kommen. –
2. Vil di no leie to Piger i Aar
ja jeg vil leie to Piger i Aar
3. Inte kan vi brygge og inte kan vi bake
saa kan vi vel bedre den röde Guld mag
4. Den yngste hun renne den Væven saa lang

den ældste hun vov den Væven saa trang

5. Den første Vippe i Væven hun slog
saa sætte hun ind baade Himmel og Jord

6. Den andre Vippe i Væven hun slog
saa sætte hun ind baade Maane og Sol

7. Den tredie Vippe i Væven hun slog
saa sætte hun ind Stjerner baade store og smaa

8. Den fjerde Vippe i Væven hun slog
saa sætte hun si Søster og sig sjöl

9. Hvad skal I saa ha i Væverlön
tolv Marskse Penger i Væverlön

10. Tolv Marsks Penger kan lite forslö
men jeg skal give dem det som bedre godt er.

11. Den ældste skal min yngste Sön ha
den yngste skal mit Nöglekjip bæra

12. Hvad skal I nu ha i Vævarlön
tolv Marsks Penger i Vævarlön

13. Tolv Marsks Penger kan lite forslö
men jeg vil give dem det bedre godt er

14. Den ældste skal min ældste Sön ha
den yngste skal min yngste Sön ha

15. Er det saa kommen i dette Land
at vi skal ha vor Broder til Mand

16. Hvor har I nu vöre i atten Aar
og vi har være i Guldbergom blaa

17. Hvor længe skal I være fra Guldbergom blaa

indtil Gud Fader sænder os Bö.

18. Hvorledes er det vöre i Guldbergom blaa
der skinner Sölv og Guld i hver vevelig Ro

Sven Svane

Oppskrift: Ukjent samler, sanger og sted.

Thorbjørn Egner et al.: Den røde store viseboka, Oslo 1968, s. 277.

TSB E 52

Sven Svane han ganger seg et stykke utpå veg,
der møtte det hannem en vandringsmann.

«Å hør nå min vandring hva jeg spørger deg
og om du på de spørsmåla vil svara meg.»

«Å hvo er nå rundar hell det rundaste hjul?

Og hvo sjunger fagrest utav alle kreatur?

Og hvo er nå hvitare enn svanen?

Og hvo roper høyere enn tranen?»

«Og sola er nå rundar hell det rundaste hjul,

og engla sjunger fagrest utav alle kreatur,

og månen er hvitare enn svanen,

og tora roper høyere enn tranen.»

«Og vet du nå dette så vet du fulla mer.»

Sven Svane tok gullringen utav fingeren ner

og ga så den vandringsmann for svara.

Og dermed skiltes baa desse kara.

Beltevisa

Tekstkilde: Landstad: Norske Folkeviser, 1853. Overskrift: Mit belte.

Deð var den heilage påskedagsmorgun

eg sille til kyrkja riðe,
sá sprette eg pá meg mit sprotabelte,
deð glimað i veðri sá viðe.
– I Róðelunden der kenne dei meg. –

Som eg kom at kyrkjeleði
eg studde meg in at stette,
sá mange som pá mit belte ság
dei lyfte pá hatt og hette.

Som eg meg i kyrkja kom
dá folkið pá kne mone falle,
sá mange som pá mit belte ság
dei glöymde pá Guð at kalle.

Presten fram fer altari stoð
alt með si lærðe tunge,
dá han vart vari belte mit
han glöymde báð lesa og syngje.

Dei bauð meg tvo stútar
og báðe sá var dei kvite,
eg vilde 'ki selje mit belte burt,
eg totte deð var fer litið.

Dei bauð meg tvo folar
og báðe sá var dei bróne,
eg vilde inki mit belte selje,
eg totte dei var for tunne.

Dei bauð meg fjósið sit
með kvorjum kú i básí,
eg vilde inki mit belte selje
eg totte deð var stor háð.

Dei bauð meg sá mykið gull
og mælte deð up i skálar,
men dá eg inki mit belte selde
dá gjorðe eg som ein dáre.

Som eg heimatt' or kyrkja kom,
eg vart i sá galne tankar,
sá bytte eg burt belte mit
fekk att' eit fille par hanskar.

Belte mit var inki sá mæt
som deð var sjáande pá,
hakanne var af sikebeins-kjakar
og beltið af langhalmstrá.

Belte mit var inki sá mæt
som deð glimað i veðri sá viðe,
deð var gjort af sildeflús
og smöygt með rughalmen friðe.

Stolt Øli og jutulen (Jutulen og stolt Øli)

Tekstkilde: Udatert oppskrift av Sophus Bugge etter ukjent sanger, Tuddal, Telemark.

Trykt i Rikard Berge, Norske Folkevisur av samlingane etter Sophus Bugge, Kristiania 1911. Overskrift: Jutulen å møyi.

Dæ va' den hellige joleti',
at fólkje skulle te kyrkja rí.
– Så ille blei hó svikjen me dem rónunn. –

Stolts Signelill såg seg su me lí,
der såg hó jutulen på jønnskóren skrí.

Stolts Signelill hó fann paa ei sløgan rá,

ho smellde att dynnenn, skreidde lokunn på.

Jutulen klappa på dynnenn med fingenn små:

«Statt upp, stolts Signelill, skrei lokunn ífrá!»

«Ingen så har eg stevna lagt,
o ingen så lukkar eg inn óm natt.

Inkje så lukkar eg deg nå inn,
fórr dú fær kve fe meg din fager óttesang.»

«Eg ha liggji så lengje í sótt o í tvang,
at eg ha forglómmt min fager óttesang.

Men eg kan på gullhorpa både stille o slá,
de ska' gløå deg i hjarta, du lye derpå.»

Jutulen han begynna paa horpa, han sló,
de dansa inn í stugo både stóla o ból.

Stolts Signelill hó fann på sitt sløgan rá,
hó brende kjiyi o svoveltrá.

Jutulen han uppá járen sprang,
den svarte bjønnefellen etti' 'en slång.

Han ha heim att dem míli sjú,
dem tók han í stigji trí.

Han klappa på dynní mæ finganne små:
«Statt upp kjære moder, skrei lokunn ifrá!»

«Ikkje så lukkar eg deg no inn
før dú har mæ dig di' fager rósenskin.»

«Hó brende så mykje ta de rósarann,
at eg brende meg på fóten, eg slapp ikkje fram.

Hó brende så mykje ta de tukumo,

at eg brende meg paa fóten der som eg stó.»

Så la' hjó ti honum unde kinn:

«Tvý så vore deg skarvenóken din!

Så gjóre 'kje faer din, han beila te meg.

Han braut av dem jønnlokunn tolv,

så steig han seg inn på haddanegølv.»

Rolandskvadet (Roland og Magnus kongen)

Tekstoppskrift: 1840-åra av M.B. Landstad etter Laurantz Groven, Seljord, Telemark.

Orig.ms. NB Ms. fol 1803 c, s. 89–95. Renskrift.

TSB E 29

1. Sex mine Sveiner heime væra
gjöyme dæ Guld i Bolle
dei are sex paa Hedninges Laando
pröve dei Jönni kalle
2. Dei vände up sit herlit Segel
högt up i Segleraa
saa segler dei paa hedningelaando
i Virkedajine tvaa.
3. Aarin aa saa Ankarine
fæste paa kvite Sanden
dæ va Magnus Kongjin
trö den fyste paa Lande.
4. Fram saa kjæme dæ Konnings Ljoe
dæ klæt i Slire-Vände
Rolan leika mæ Lure sine
hor han vi sæg utvende.

5. Te saa svara Hedningen

tyktes han væra fylkte:

dæ æ kappa ta Christne Laandi

dei skjine som Hjelmen gjylte

6. Te saa svara Hedningen

han tos have livt saa lænje

Dei hæve Hingunn christen Mands

som Skatten kons hæv fængie.

7. Kunna me inkje Skatten kons

ta dessa Laando faae

saa skaa me up paa Rusarvodden

aa slaas uti dagine tvaa

8. Dei sloges ut paa Rusarvodden

i Virke=Dajene tvaa,

daa falt Hedningjen fe Rolands Sværi

som Storren fe goan Jaa.

9. Dei sloges ut paa Rusarvodden

vore dei adde vreie

saa falt Hedningjen fe Rolands Sværi

som Snioen han driv uti Heie.

10. Roland Höggje trea Högje,

ville han lift sine Drengir

saa höggje han sonde Sværi sit,

som han ha bure saa længje.

11. Dæ va Roland Kønning-Frenden

tos væra stæd i Vaande,

«Gud, aa Gud, aa Maria Moir

dei dræge mæg Sværi ta Haande.»

12. «Gangje tvei ta adde ut
aa takje mæ dikkon Makar,
sjaa om di kan Sværi Dvælje-Dvolg
ta Rolans Haandi taka.»

13. Atte kjæme smaa Drengjen
seie dei ifraa
me kan inkje Sværi Dvælje-Dvolg
ta Rolands Haando faae.

14. Roland sætte Luren fe bloute Mund,
blaaste han i mæ Vreie,
daa revna Mur aa Marmorstein
i nie Dögrir mæ Leie.

15. Roland sætte Luren fe bloute Mund
blaaste han i mæ Avle
daa revna Muur aa Marmorstein
Lioe dæ bær uti Lande.

16. Dæ va Roland Konnungs-Frenden
blæs uti gjylte Haan,
daa revna Muur aa Marmorstein
aa Magnus Kongjens (Taan?)

17. Daa bræste Magnus Kongjen i graate:
hot bitdar Roland, Frenden min
naa höirer æg Luren laate.

18. Fram saaa gjænge Magnus Kongjen
mæ saa stor ei Attraa
Roland rætte Svære fraa sæg
som han ville Kongjen dæ faae.

19. Fram saa gjænge Magnus Kongjen

mæ saa stor ei Træga,
Roland rætte Svære fraa sæg
som han ville Kongjen dæ gjæva.

20. Dei sloges ut paa Rusarvodden
Virkje=Dagjene tvaa
saa falt Hedningæn fe Dvælge-Dvolg
som Storren fe goan Jaa.

21. Dei sloges ut paa Rusarvodden,
vore dei adde vreie
saa fædde Hedningjen fe Dvælge=Dvolg
som Snioen den driv uti Heie.

22. Dei sloges ud paa Rusarvodden
vore dei adde moe,
Soli fæk inkje skjene bjart
saa skógje dæ Røikjen ta Bloe

23. Heimte saa kjæme han Magnus Kòngjen
dei sætte sæg adde raue,
han ha fudde Skjæppe mæ Sylv aa Guld
daa va adde Hedningæn daue.

24. «Gvi sitje di her aa saavar
drukne aa inkje kaate?
Hæve de paa Soto legje
Hella raske Drengjine laates?»

25. «Du tar inkje Drotningen ondras paa kon
om me hæver Seiren fengje,
han hæve laates Roland Konungs Frænden
aa der te nyte Drengjir.

26. Dæ va han den Magnus Kongjen

tæke sæg nye Sind
saa let seiler dei Kringle-Bori
kvore Gangje omkring

27. Dæ va han den Magnus Kongjen
tæke sæg nye Vælde
saa let seiler dei om Kringle-Bori
kvore Morgon aa Gveller.

Horpa

Tekstoppskrift: 1864 av L.M. Lindeman etter Olea Pedersdatter Jølstad,
Brandval, Hedmark.

Orig.ms. UBO Mus ms 6858:578, nr. 92. Lindemans manuskriptsamling, kladd
(første strofe).

Orig.ms. UBO Mus ms 6860:578, nr. 92. Lindemans manuskriptsamling, kladd
(str. 2–5).

TSB A 38

1. Sösteren tala te Sösteren sin,
– Diben Dal falder ind, –
nu vil vi gaa te Skjödestrand,
//og hvaske vore Ben saa hvite
saa vi kan bli to Söster saa lige.//
– Strengen var af röde Guld
stilles mit hele Liv. –
2. Den ældste skau den yngste uti
men aldri skal du Landet naa
3. Aa kjære mi Söster hiælp mig til Land
saa skal du faa mit röde Guldband
4. Det röde Guldband det faar jeg vel lel
men aldri skal du Landet naa

5. Der kom to Fiskere ud mæ Strand
som trak da Liget op paa Land

Tekstoppskrift: Udatert oppskrift av Rolf Myklebust etter Rønnaug Vangen,
Bøverdalen, Oppland.

Orig. ms. NRK Rolf Myklebust MAGN

TSB A 38

1. Det va' tvæ syst så like.

– Linden. –

Døm ville sta vaske se' kvite.

– Borgensøn.

Jomfru me' tvinga. –

2. Nei um me vaska oss natt og dag.

Så bli oss ikkje kvitar 'ell Gud ha' oss skapt.

3. Den eldste 'ytte den yngstre frå strand.

For det ho vilde få hennar festarmann.

4. Så kom det ei vindgust synna.

Å bles ho inn på grunna.

5. Så kom det ein vindgust norda.

Å bles ho ut på fjorda.

6. Så kom det ein vindgust frå elle land.

Å bles ho inn på kvitan sand.

7. Så tog dem henna' kvite kropp.

Å gjorde harpestokken tå.

8. Så tog dem henna' finger små.

Å gjorde harpepinnein tå.

9. Så tog dem henna' gule hår.

Å gjorde harpestrengjen tå.

10. Harpa slo det fyste.
Bruri var mi syster.
11. Harpa slo det andre.
Brure heiti Anna.
12. Harpa slo det treia.
Brure to' te' beia.
13. Harpa slo det fjole.
Brure se' forgjorde.
14. Harpa slo det femte.
Brure ville døm hente.
15. Harpa slo det sjette.
Brure var i hekse.
16. Høgge silju, høgge osp.
Høgge den ved som skal brennas kvast.

Falkvor Lommansson

Tekstoppskrift: Hulda Garborg: Norske Dansevisur, Kristiania 1923, s.. 23 ff.

1. Det var Torstein Davidsson,
han vilde til bryllaup bjoe;
og det var Falkvor Lommansson,
han let sine hestar ringskoe.
– Riddaren, vaagar han live sitt for ei jomfru. –
2. Det var aarle um morgonen,
soli ho ryr i dalar;
upp stend Falkvor Lommansson,
legg paa forgylte slar.

3. Ut so kjeme hans sæle mor,
taarir renne paa kinn.

«Kor agtast du av i dag,
du Falkvor, kjær sonen min?»

4. «Eg vil prøve mine hommenn,
eg vil prøve min hest;
eg vil taka att vive mitt,
som Torstein Davidsson hev fest.»

5. Det var Falkvor Lommansson,
han seg av garde reid:
der grodde kje graset paa femtan aar
der hans graa gangaren steig.

6. Det var Falkvor Lommansson,
han kom seg ridand i gaard;
inn so springe den vesle smaadreng,
segjer han tidend ifraa.

7. Inn so springe den liten smaadreng,
segjer han tidend ifraa:
«Her stend fullt tune av herklædde menn,
og alle som duvune graa!»

8. Og det var fruva Vendelin,
ho saag seg att yvi herd;
daa saag ho Falkvor Lommansson
med herskeleg store ferd.

9. «De take av meg mitt hovudgull,
og set paa meg silkeluve;
kjem han inn, Falkvor Lommansson
han helsar meg for ei fruve.»

10. Inn kom Falkvor Lommansson,
med høgan hatt i hende;
helsar han fruva Vendelin:
«So vel som eg deg mone kjenne!

11. Høyrer du, fruva Vendelin,
du tarv deg inkje løyne;
ute stend hesten apalgraa;
i dag skal du 'en røyne!»

12. Og det var fruva Vendelin,
ho slog sin neve mot bord:
«Var han heime, Torstein Davidsson,
du lyste kje slike ord!»

13. Det var Falkvor Lommansson,
han gjordest i hondo sterk;
so tok han fruva Vendelin
og sette paa høgan hest.

14. Og det var den vesle smaasvein,
han gjorde baad' reid og rann;
so reid han dei femtan vælske milir,
til han Torstein Davidsson fann:

15. «Her sit'e du, Torstein Davidsson,
og drikk'e mjød og vin;
Falkvor Lommansson er heime
og rid av med bruri di!»

16. Det var Torstein Davidsson,
han var so ille ved ord;
brune mjøden, i skaali var,
den rende han ned paa bord.

17. Upp stod Torstein Davidsson,
han ropar yvi all den gaard:
«De stande upp, mine gode hommnenn;
klæd dikkon i brynjune blaa!»

18. Det var seint um sundags eftan,
daa kvesste dei sine spjut;
det var aarle um maandags morgon,
daa reid dei herkjempur ut.

19. Det var Falkvor Lommansson,
han saag seg att yvi herd;
«Etter kjem Torstein Davidsson;
Vaarherre ver i mi ferd!»

20. Dei møttest utpaa Démannheidi
uti so tjukk ein gnyr;
branden beit og brynjo sleit
og røyken stod upp i sky.

21. Dei stridde der i dagar
og vel i dagane tvo;
att'e stod Torstein Davidsson;
alt folke de fall ifraa.

22. Heim-til reid Torstein Davidsson
med brotne slar og tome;
Falkvor spelar for bergjo nord
alt med sin rosens blome.

23. Det var Torstein Davidsson,
han syrgjer no ikkje saa saart:
«Her er so mange stolte jomfruvur
som stjønnune fylgjer nott!»

– Riddaren, vaagar han live sitt for ei jomfru. –

Helleliti (Kappen Illhugin)

Tekstoppskrift: 1840-åra av M.B. Landstad etter Bendik Felland, Skafså, Mo i Telemark. Trykt i Landstad: Norske Folkeviser, 1853. Overskrift: Kappen Illhugin.

Liti var hon Helleliti,
vart burte ei jólenott,
deð var den gamle gyvre-mo'ri
hon stal hennar burt sá skjótt.

Kongen legge langskipið
og mange hestar skór,
sume leitar með langskipið
og sume pá öyðeskog.

Kongen leitar pá langskipið
eino jonsok-nott,
han fekk inki varmen kveikje
for hnjoskið deð var rátt.

Deð eine var hnjoskið, deð aðre var tundrið
deð treða var flinti den har'e,
deð fjór'e var báðe jönn og stál
som sille fer varmen ráðe.

Kongin leitar pá langskipið
jonsok-notti den dýre,
dá vart han vari bjartar ellen
up under helleren lýse.

Og deð var danske kongin
rópar han ivir sjá:

den som vil hente att' Helleliti
han skal vist henna fá!

Alle lúta hatto neð
og ingin sá torðe svara,
bere han unge kappen Illhugin
han tottes 'ki til at spara.

Og deð var unge kappen Illhugin
svaraðe han derpå:
eg skal hente att' Helleliti
má eg vist henna fá.

Förde han af seg sit riddareklæði
drog pá ein fillute flangi:
denni tikist meg goð nok vera
i trollehendar at gange.

Og deð var unge kappen Illhugin
klive han bergi blá,
atte stoð alle kongins menn
og undrast dei uppå.

Og deð var unge kappen Illhugin
klive han bergi slétte,
atte stoð alle kongins menn
og mange af dei han grötte.

Deð var unge kappen Illhugin
keme sá seint um kvelli,
der site den gamle gyvre-mó'ri
og rótar með nasen i elli.

Site den gamle gyvre-mó'ri
og rótar með nasen i elli:

hot er deð for eit kogabánn
som kogar sá seint um kvelli.

Den som kallar meg eit kogabánn
den vil etter vándom leite,
men kalle meg unge kappen Illhugin
sá lyster denni gúten heite.

Eg er komen i bergið in
eg lýte mit mál framföre,
eg sill' hente bjartan ellen
fer Herbjönn her suð pá gröði.

Du fer inki bjartan ellen
under min helleren út
för du seie meg sanningin
af allom dinom tru.

Áren din er i hynno breið,
du skipar út ivir 'an elli,
deð sver eg eiðen af minom tru
han finst der 'ki slik i bergi.

Nasan hev du som nautefjósið
enna heve du bratt,
deð sver eg eiðen af minom tru
kvort ór'ið sá seie eg satt.

Nasan dine er som nautefjósið
kjæften som bikkjetryne,
mine augo er skarpe i haus
dine som fuði pá svine.

Deð höyrer eg pá drengin den
at han er hugað pá möy

i nátt má du henna sova hjá
imorgo sá skal du döy.

Til svarað hon Helleliti
up i sengi hon lág:
deð er sá litið at hugleggje
bere ei einaste nott.

Deð var árle um morgun,
dagin den grýr umkring,
dá kom den gamle gyvre-mó'ri
með kvasse soxi si.

Hon treiv uti hans gule lokk
og rykkjer en fram pá golv,
deð totte unge kappen Illhugin
alt deð i augo lóg.

Deð var den gamle gyvre-mó'ri
vart hon sá full af grái,
hon kastar en up i sengi atte:
rekist no deran báðe!

Sette hon luren fer blóðga munni
blés hon deri með vreiðe,
deð höyrde hennas systar sjau
norð under Lýseheiði.

Hon sette luren fer bloðga munni
blés hon deri með vreiðe,
deð höyrðest til Jorun Joklekápa
lengst norð under heiði.

Deð var unge kappen Illhugin
han ság seg út ivir fjórð,

der ság han Jorun Joklekápa
i sterke jónnbáten hon rór.

Deð var ungi kappen Illhugin
han vart i hugin sá vreið:
eg helsar deg Jorun Joklekápa
du geve 'kon drenginne freð!

Deð var unge kappen Illhugin
han tok til tútarhonn,
sekte han neð henna Jorun Joklekápa
með alle sine bónn.

Sette han luren fer bloðga munni
blés han i sá hátt,
sekte han neð Jorund Joklekápa
herút pá hafsens bott'.

Der kom stúk i aurum halli
stúkar og mykin bresti,
der komu hennars systar sjau
alle með ringskódde hestar.

Og deð var unge kappen Illhugin
springe han bergi umkring,
hoggi han hennars systar sjau
at de låg alle i ein ring.

Sá hoggi han til den gamle gyvre-mó'ri
at sverðið stoð alt til navle,
næste stoð hennars yngste son
han torðe slet inki tala.

Og deð var unge kappen Illhugin
var beðre hell aðre drengir,

no má han sova með Helleliti

báðe vel og lengi.

Draumkvedet

Tekstoppskrift: 1840-ára av M.B.Landstad etter Maren Ramskeid, Kviteseid, Telemark.

Orig.ms. NB fol 1803 e.

TSB B 31

1. Olaf han va i Voxtern

han va som ein Selljuronne

Far aa Mor dei ont en væl

ifra en tala konne.

2. Olaf han va i Voxtern

han va som ein Seljuteine

Fair aa Moir dei ont ho væl

ifraa en kom i denni Heimen.

3. Han la sæg ne om Joleftansqvællen

den stærkan Svevnen fæk

han vakna inkji för om Trettandagjen

daa Folkje i Kyrkjun gjæk

– Aa dæ va Olaf Aaknesonen som sovi hæve saa længje. –

4. Han vakna kje för om Trettandagjen

daa Solli ran i Li

Idag vil æg te Kyrkjune

fortællje vil æg Draumo mi.

– Dæ va o.s.v. –

5. Han vakna kje för om Trettandagjen

daa Soli ran i Lii

daa salar han ut fljotan Folen

aa la paa dei forgjylte Milir.

– Dæ va o.s.v. –

6. No stænde du för Altraren

aa læg ut Texten din

saa stænde æg i Kyrkjedynni

fortællje vil æg Dramæn min.

Æ dröimde

7. Fyst va æg i Uttexti

æg for ivi Dyrering

sonde va mi Skarlakenskaape

aa Neglan a kvor min Fing

– For Maanen skjine aa Vægjene fadde saa vie –

8. Saa va æg i Uttexti

æg for ivi Dyretraa

sonde va mi Skarlakenskaape

aa Neglan a kvor mi Ta.

9. Aa Gjeddarbroi den æ vond

aa inkje go aa gange

Bikkjune bite aa Ormane sting

aa Stutæne stænd aa stangar

– For Maanen skjine etc. –

10. Der saag æg dei Ormane tvei

dei hoggje kvorara i Kjæfte

aa dæ va Syskjenboni i denni Heimen

dei mone kvorare ægte.

11. Æg hev gjængje Voxmyren

dæ hæv kje stai mæg nokon Grund,

No hæv æg gjængje Gjeddarbroi

mæ rapa Mod i Mun.

12. Sæl æ dei i Foesheimen
den Fattike gjæve Skor
han tar no inkje bærfötte gange
paa kvasse Heklemoe.

13. Aa sæl æ den i Foesheimen
den fattike gjæve Rug
han tar inkje somloug gange
paa höge Gjeddar Bru.

14. Aa sæl saa æ en i Foesheimen
den Fattike gjæve Kaan
han tar inkje ræddas paa Gjeddarbroi
fe kvasse Stute Hon.

15. Sæl æ dei i Foesheimen
den Fattike gjæve Brau
han tar inkje ræddas i andre Heimen
fe lie noko Nau.

16. Sæl æ den i Foesheimen
den Fattike gjæve Klæi
han tar inkje ræddas i annen Heimen
anten for Spot hel Hæi.

17. Saa tok æg paa ein Vettars Ti
der Isæne vore blaa
men Gud skaut dæ i Hugjen min
æg vendte der ifraa.

18. Saa tok æg paa ei Vettars Ti
alt paa mi högre Haand
saa saag æg ne te Paradiis

der lyser ivi vie Laand.

19. Saa saag æg mæg te Paradiis
dæ mone mæg inkje bære hænde
der kjænde æg atte Gudmo mi
mæ röde Gul paa Hænde.

20. Saa saag æg atte Gudmo mi
dæ mone mæg kje bete gange:
reis du dæg te Broksvalin
fe der sko Domen stande.
– Maanen skjine aa Vegjene fadde saa vie –

21. Saa mödte æg Mannen
aa Kaapa den va Blo
han bar eit Barn onde sin Arm
i Jori han gjæk te Knio.
– I Broksvalin der sko Domen stande –

22. Saa möte æg ein Man,
Kaapa den va af Bly
dæ va honoms arme Sjæl i denne Heimen
va trong i Dyre Ti.
– I Broksvalin –

23. Der kom Færi norate
dæ tottes æg væra værst
fyry rei Grutte Graaskjæggje
han rei paa svartan Hest.
– I Broksvalin etc. –

24. Saa kom den Færi sonnate
dæ tottes mæg væra bedst
fyry rei Sancte Saale-Michael

aa næste Jesum Christ. –

– I Broksvalin der sko Domen stande. –

25. Saa kom den Færi sonnate

ho tosse me væra traa

aa fyry rei St. Saale Michael

aa Luren onde Armen laag.

– I Broksvalin –

26. Dæ va St. Saale Michael

han blæs i Luren den lange

aa no sko alle Synde-Sjæline

fram fe Domen stande.

27. Men daa skolv alle Synde Sjæline

som Aaspelauv for Vinde

aa kvor den, kvor den Sjæl der va

dei gret for Syndine sine.

– I Broksvalin –

28. Og det var St. Saale Mikkjel

han vog med Skaalevig

da vog han alle Syndesjælene

hen til Jesum Krist.

29. Saa vaagnede jeg den Trettende

omtrent ved Midnatstid

aa Gud bevare en og her

for at vandre i saadan Tid.

– Dæ va Olaf Aakneson som sove hæve saa længje –

30. Saa vaagner jeg om Trettandagjen

af den lange Sövne

det er en Sjælefristelse

at falde i saadan Drömme.

– Aa dæ va etc. –

Bendik og Árolilja

Tekstoppskrift: 1840-åra av M.B. Landstad etter Bendik Sveigdalen Felland,
Skafså, Mo, Telemark.

Orig.ms. NFS Landstad 6, s. 50–51. Renskrift.

TSB D 432

1. Bendix rid at Selándo

ville han skoða Möy

han var enki lagi tel atte koma

derfor sá lout han döy.

– Aarolillja, kvi sóve du sá lengi? –

2. Bendix rid at Selándo

ville han sko'a Viv

han var enki lagi til atte koma

derfor let han Liv

3. Han var enki i Kongens Gare

meer hel i Mánar tvo

han la seg i med Kongins Dotter

i sá stor ein Elsko

4. Kongin bygger Gullbrautine

de báde bratte og háge

den som tore Gullbrautine tröða

den skal Livi láte

5. Kongin bygger Gullbrautine

báde háge og breie

den som tore Gullbrautine tróa

han ska etter vondum leite

6. Til svára unge Bendix

han sto der enki langt ifrá

eg tor tróa Gullbrautine

forutta Kongens Ráð.

7. Om dagin red Bendix i Skogin ut

og beder den vilde Hind

om Nótti sóve han hjá Jomfruga si

alt under det kvite Lin

8. Om dagin rid Bendix i Skogen ut

og beder den vilde Rá

om Natten söve han hjá Jomfruga si

dæ gjelle hans Livi pá.

9. Ind kjæme Kongens liten Smádreng

seie han Tien ifrá

Bendix trör Gullbrautine

forutta Kongins Ráð.

10. Det var Dansk Koningen

han slær sin Næve imot Bor

Bendix skal enki Live njóte

om eg van al Verdens Jor.

11. Lunde Kyrke i Skáni

den er tekte med Bly

Bendix skal enki Liveð njóte

om den var tri Gángune ny.

12. Lunde Kjyrkje i Skáni

den er tekte med Gull

Bendix skal enki Livi njóte

om den var trigángune fuld.

13. Dei bad for han unge Bendix
sá mange som hadde Mál
Fuglen uppá vile Kvisten
og Dyri pá Skogin lág.

14. Dei bad for han unge Bendix
sá mange som bea kunna,
Mannen utaf Manheimen
og Fiskjen af Hafsens Bunni.

15. In sá kjæm ho Árolillja
falt fore sin Fader pá Kne
heyrer du de min sæle Fairen
Fangen sá gjeve du mer!

16. Gak ifrá meg Aarolillja
eg vel deg enki höyre
det samer sá elle mit gode Sverd
i Kvende Blo at röyre

17. In kjæm ho Danske Dronning
Tarine rann pá Kinn
Eg be deg kjære Herren min
om du vil vita meg Bón.

18. Du tok meg ut af min Faders Gaar
forutta min Faders Ja
Kvor den Bón, som eg deg bad
sil altider vera ja.

19. Kvor den Bón som du meg bed
skal altider vera ja
forutta Bendix at Livi njote
dæ gjeng eg slet aldri ifrá.

20. Sonna fyri Kjyrkja
der laut han Bendix döy
mitte up i Hógelofti
der sprak ho hans vene Möy

21. Sunna fyri Kjyrkja
der let han Bendix Liv
mit up i Höjelofti
der sprak ho hans vene Viv.

22. Sá la dei han Bendix sunnanfyri
og Árolilja nora
der vox uppá deires grefti
tvo fagre Lilljebloomar.

23. Der vox uppá deires grefti
tvo fagre Lilljetre
dei kröktes ihop ivi Kjyrkjetárni
dei sto der Kongjen til mein

24. Ha eg vidst dæ igaar eg
at Elskogen ha vori dei sá kjær
enki ha Bendix silt Livi láti
for alt ded i Veri er.

25. Svára det danske Dronningi
Tárin ran pá syllspendte Sko
Gud forláte deg Herren min
etteséa er du god.

Skrevet på langs mellom spaltene på s. 51, står fire strofer:

Eg tikje sá vent om dit gule Hár
som Æplerne dryp or Kviste
sæl er den, som deg má fá

Gud bedre den som skal misse

Eg tikje deð nær eg site hjá deg

som eg sat i solskin bjarte.

naar soli glar og nátti kjem

deð revnar i hug og hjarte.

Gak bort ifrá meg Árolilja

du graat einki for meg læng

eg tikje hjartaet i meg værker

nár eg sér dine tárir renn!

No vex der uppá deires grefti

tvo af dei Lilljuronnar

dei krókte seg ihop ifer Kyrkjutakit

der stende dei Konjen til Dommar:

Valivan

Tekstoppskrift: 1913 av Torleiv Hannaas etter Svein Tveiten, Bykle, Aust-Agder.

Orig.ms. EFA, T. Hannaas 425, s. 55.61.

TSB D 426

1. Valivan kauper seg seg soks o skjære

so let han kvendeklæi gjera

– Men Valivan seilar årleg –

2. O Valivan kauper seg soks o jønn

so klæder han seg i silke grønn

3. O Valivan rider mot kongeslott

gjekk inn ti stols Marjitt so seint um ei nott

4. Han klappa på dynne mæ finganne små

«Æ du inne stols Marjit skrei lokunn ifrá»

5. «Nei inkje tilbud so heve eg fått
o ingjen so lukkar eg innum i nott»
6. «Jau eg æ ei fruge ifrå Engeland's by
du lære meg silkjesaumen o sy
7. Eg æ ei fruge frå Engeland
du lære meg saume de beste du kann»
8. Stols Marjit ho reiste seg upp ifrå
ho gjekk or seng skreidde lokunn ifrå
9. So sette ho fram ein forgjyllte stol
«Set deg ned skjon jomfru trøytt o fære-mo.
Ho bad han sova hjå seg
10. «Nei inkje so må eg sova hjå deg
men eit stykkji på vegjen du fygjer vel meg.»
- Burte
11. «Ja Olav uppi byen han kann eg alltid få
Men Valivan fær eg alli sjå.
12. Å Olav i byen han kjenner eg væl
men Valivan hev eg i hugjen so kjær
13. Stols Marjit ho sette seg innte mæ veg
«Eg orkar 'kje lenger o fygje deg»
14. «Ja orkar du kje lenger o fygje meg
so æ eg vel go-fy o bera deg»
15. Men stols Marjit tenkte mæ sjove – seg:
Tru du æ sterkare du hell eg
16. «Hott va de eg hørde som singra so
æ de kje brynjeringanne små?»

17. «Nei de æ kje brynja som singra so
men det e syljunne store o små»
18. So lyfte han henne på høyan-hand
o bar henne ne på skjippar-strand
19. «Eg tikji du æ i din stego so stor
du kunna gott vera ein riddarson»
20. «Vel må eg vera i stego mi stor
fy dei æ so breie dei skjippar-bor»
21. «De tappar meg i ei skål av mjø
o de av den tunna eg førd' ifrå sø»
22. Dei skjenkte so lengji som tunna rann
ti stols Marjit sovna i Valivans fang
23. O Valivan tala ti liten smådreng
«De dreiar mitt skip som for bylgja gjeng»
24. O Valivan klappar stols Marjit på silkjeseng
«No må kje stols Marjit sova leng»
25. Han klappa stols Marjit på kjinni rø
«Å søve du lenger so bli de din dø»
26. Stols Marjit reiste seg upp i vrå
ho såg inkje lande men bylgjunne blå.
27. «O bære meg fy mine bonne so små
eg reiste ifrå skreidde lokunne på»
28. «Nei eg ser de på dine bryster so små
du hev inkje halli små bonne åt
29. Eg ser de på dine kjinner so rød
du hev inkji litt noko barnenød

30. O eg ser de på di luve

at du æ møy o ingjo fruge»

31. «Ja ska eg fyggi mæ deg ifrå land

so må du sei meg ditt rette namn»

32. «Ja eg æ ein skjippar eg hev inkje namn

men smådrenghinn kallar meg Valivan»

33. «Ja Valivan hev eg so lengji trått

o lova vere Gud so hev eg 'ann fått»

Målfrid mi fruve

Tekstoppskrift: 1907 av C. Elling etter Margit Tveiten, Grungedal, Vinje, Telemark.

Orig. ms. NFS C. Elling I, s. 54–57. Renskrift.

TSB D 324

1. Hott er (æ) de fy en gangar graa

– Maalfri mi fruve –

//: hver morgen for din dör her staar

– Tora lill'://

Tora legjer a lùri –

2. De (Dæ) er no ingen gangar graa

de er mine gjæsar store aa smaa.

3. De er inkje dine gjæsar store aa smaa

me röe gullbeisel aa sale paa.

4. De æ inkje röe gullbeisel aa sale paa

de e deires fjörir gule og blaa.

5. Hott æ de for et nyt par sko

hver morgen for din seng her staar.

6. De æ inkje nyt par sko
de æ mine ternetoflar (store aa) smaa.
7. De æ inkje dine ternetoflar (store aa) smaa
me smale hælur aa breidt fyr taa.
8. Hott er de for eit liti Kinn
hver morgen lader í búre ínn?
9. De æ inkje liti Kinn
de æ Bragí hunden mín.
10. De æ inkje Bragí hunden din,
me silkeleni svept íkring.
11. De æ inkje silkelin svept íkring
de æ hunderova ligg i ring.
12. Kjenner du noko hausen den
som hænge me sadelbogen min?
13. Aa jo, aa jo eg kjenne maa
femten aar i armen laag.

Under melodien står det en alternativ tekst:

Kven eige desse folur smaa
– Maalfri mi fruge –
//: som stender med beisli aa salen paa
– Tora lill'://
Tora ligger paa lùri –

Jeg lagde meg så sildig

Oppskrift 1848 av L. M. Lindeman etter Marit Iversdatter Grønlykka, Vågå,
Oppland.

Orig.ms. NB ms 8to 1740, s. 60–62 (unntak første strofe som er fra
melodioppskriften). Lindemans manuskriptsamling. Renskrift.

1. Jeg lagde mig saa sildig alt seent om en Kvæld
jeg vidste ingen Kvide til at have
saa kom der da Bud ifra Kjæresten min
jeg maatte til hende vel fare
– Ingen har man elsked over hende. –
2. Saa gik jeg da mig oppaa høiande Loft
aa klædde mine bedste Klæder
jeg klædde paa mig en Klædning af ny
en Klædning af Bomölske Flöiel
3. Saa gik jeg da mig i Stalderen ind
aa klapped Graagangeren paa Bagen
jeg lagde paa hannem Salen af Sölv
og Beslet af Guld var beslagen
4. Saa rider jeg fire Styver Milervei
mens andre monne södeligen sove
som jeg da kom til min Kjærestes Hjem
da mödte jeg min Kjæreste Svoger
5. Saa gik jeg da mig oppaa høiande Loft
hvor jag haver været saa mange
der stander de Jomfruer alt udi en Flok
aa pynta min Kjærest til Graven
6. Hendes Föder va hvide hendes Fingre va smaa,
hendes Øine va blaa som en Due
aa Bryst havde hun som Sneen udi Huul
aa Munden som Sukker den söde
7. Haar havde hun som va spunden af Guld
aa flettet med en liden Flöiels Nösse

hendes Bønner vore saa inderlig te Gud
i Himmerig maatte hun möde

8. Saa rider jeg et Stykke derfra
saa fik jeg höre de Klokkerne klinga
ikke andet jeg vide og ikke andet jeg fornam
end mit Hjerte i Stykker mon springa

9. Saa rider jeg te Kirkegaarden frem
da fik jeg see de Klokkerne udvælga
der stander de Jomfruer, höviske Mænd
bad mig en anden Ven at udvælga

10. Vel kan jeg fæste en anden ved min Haand
aldrig finder jeg hendes Liga
hendes Liga findes ikke i denne Verdens Land
ei heller i de tre Kongerigar

Mass og 'n Lasse

Tekstkilde: 1845 av A.P. Berggreen etter sanger med hallingdalsk dialekt.
A.P. Berggreen: Norsk folke-sange og melodier. København 1861, nr. 103.
TSB F 54

Han Mass og 'n Lasse dei gingo på råd.
Tryo heile daga te ende.
kosslein dei skulde bjødn få.
Me sku skøten, sa'n Mass. Og ta hu'e, sa'n Lass.
Si 'ru det, sa'n Mass te ò Lasse.

Mass spente bøgjin opp fyri sitt kne,
so skaut'n bjødn so han datt ned.
E trur 'n datt, sa'n Mass. Kom ta'n fatt, sa'n Lass.

Han Mass drog bjødn te Hosløse by,

der stod ei bikkje og gapa i sky.

Vil ho bite? sa'n Mass. D'æ kji sæt på, sa'n Lass.

Å Mass slo klone i bikkjeskinn,

å rende det ut som før va inn.

Æ ho dau? sa'n Mass. Som ei sild, sa'n Lass.

Han Mass slepte bjødn te Hosløse hus,

å der va no mykji leven og sus.

Drikk no med! sa'n Mass. Te me sturte, sa'n Lass.

Mass slengde bjødn på stugugolv,

so alt kvinnfolket i stugun skolv.

Dei vart redde, sa'n Mass. Lat so bi, sa'n Lass.

Lass han koka ein rommegraut,

so femten kjerringa i smøret flaut.

Han æ heit, sa'n Mass. Han æ feit, sa'n Lass.

Han Mass sette øltunna uppå bord,

so slo'n i hæl's'n kor einaste tår.

Tvi vøle koss du drakk! sa'n Lass. E va tysst, sa'n Mass.

Då vart'n Lasse so galen som ein turk,

han sputta og banna så han va rusk.

Du ska blø! sa'n Lass. Lat uss sløst! sa'n Mass.

Å'n Lass drog ut sin tølekniv,

og kørde'n inn i Masse's liv.

Au, au, sa'n Mass. Gjorde det vondt? sa'n Lass.

Tordivelen og flua

Tekstkilde: Samme som melodien.

Og tordivel'n knytte på seg hosobæind.

Pirion!

Så flaug 'n like til fluguland,
piri mitt mitt parian
dan diri ditt ditt darian
dan pirion!

Og tordivel'n ville tel flugua fri.

«Å, vil du vara kjærringa mi»,

«Nei, åssen kæin du nå tenkje slik.

Du er fattig og jeg er rik:»

«For når du graver i muld og jord

Så sitter jeg ved kongens bord»

«Og når du graver i rusk og rat

så spiser jeg av kongens mat.»

«Og når du krabber i åker og eng

spaserer jeg på silkeseng.»

Da slo tordivel'n flugua på kinn.

«Detta ska du ha att for kjæften din!»

Flugua sætt' seg på snippen og gret.

«Å reis itte frå meg men ta meg med.»

«Når skal så vårt bryllup stå?»

«Itte i år men tel neste vår».

Og bryllupet vart både gildt og stort.

Og bryllupet sto på en hestelort.

Og dansen gikk lystig i brudehus.

Det danse to lopper det spelte ei lus.

[Om På Dovrefjell \(Kjempene på Dovrefjell\)](#)

Dette er ei gåtefull vise om tolv kjemper på Dovrefjell. Egentlig er de snarere trollmenn, for visa regner opp de magiske kunstene hver av dem kan. Omkvedet uttrykker et resignert vemod over at deres tid snart er forbi.

Ei vise fra Kjempeviseboka

Denne balladen kom først på trykk i Kjempeviseboka, som ble utgitt i 1695 (se innledningen). I Danmarks gamle Folkeviser 1854 skrev Sven Grundtvig om denne visa i forordet: «Hva her er kommet til os, er næppe mer end et Brudstykke af en meget gammel Vise, som vel sagtens har fortalt noget om de tolv underlige Brødres Bedrifter, saavel som om Søsteren 'Dronning Ingeborg'». Men denne visa trenger ikke å være bare et fragment. Visa har holdt seg populær og blitt sunget slik i mange hundre år. Sangere har i generasjoner lært seg visa og sunget den uten å savne noen fortelling.

Grundtvig la merke til likheter med et tysk sagn: En frankisk konge hadde tolv kloke menn hos seg. De reiste verden rundt på et lykkehjul og kunne i løpet av 24 timer erfare alt som skjedde, og de fortalte kongen hva de hadde sett. Men hvert år tok fanden en av dem ved å la ham falle ned fra lykkehjulet. I sagn om trollmenn hører vi ofte at magien skriver seg fra fanden og at han skal ha trollkunsternes sjel som betaling. I visa får vi også inntrykk av at kjempene faller fra, men det har ikke noe med den onde å gjøre. De er snarere dyktige utøvere av hvit magi som sørger over at deres tid snart er omme.

Selv om visa plasserer kjempene på Dovrefjell i Norge, har den vanligvis ikke fått plass i antologier med norske ballader. Folkeminnesamlerne på 1800-tallet brydde seg ikke med å skrive opp viser som var trykt i Kjempeviseboka. Selv om ordlyden kunne være ganske annerledes i muntlig tradisjon, ble de ikke regnet som norske nasjonale ballader. Det var melodisamlerne som kom til å dokumentere hvor populære disse visene var.

Om Rideboll og Gullborg

«**E**g sko' føre deg te' det land / at der renne vin som her renne vann», sier Rideboll til kongsdattera Gullborg. Og når han i tillegg legger til at det er et land hvor ingen dør, får han lokket henne med seg. Men istedenfor lykke i det forgjettede landet, ender det med drap og tragedie.

Navnets magi

Kongen får vite at datteren har rømt med Rideboll, og han samler mennene sine og drar etter. I kampen som følger dreper Rideboll både kongen, Gullborgs forlovede og sju av kongens sønner. Men da Gullborg roper Ridebolls navn, får han banesår. Hardt såret rir han hjem med Gullborg og dør like etter.

Brudrov og bortføring er tema for flere av middelalderballadene, men i «Rideboll og Gullborg» er det et annet element som er det viktigste, nemlig navnets magiske makt. Derfor er balladen plassert blant de naturmytiske balladene og ikke blant ridderballadene. Det er kampscenen som er den sentrale i teksten. Her ber Rideboll Gullbjørg om å ikke nevne navnet hans. I en oppskrift fra 1847 av Jørgen Moe etter Bendik Felland står det: « Om du ser meg bløa / du må meg kje nævne ti Døen.» og « Om du ser meg falle / du meg kje Rikeball kalle.» Men det er akkurat det Gullborg gjør, og dermed får han banesår.

At det ligger makt i navnet er gammel folketro. Vi kjenner det bl.a. fra sagnet om Hellig Olav som ville bygge kirke i Trondheim. Det kom en tusse (underjordisk) og sa han kunne bygge kirka for ham. Hvis kongen kunne gjette navnet hans, skulle det ikke koste ham noe, men hvis han ikke klarte å gjette det, skulle Olav drepes. Heldigvis for Olav klarte han å finne ut hva tussen het.

Visa finnes på islandsk, svensk, dansk (DgF 82) og engelsk (Child 7). Den var også blant balladene i Peder Syvs Kjempeviseboka (se innledningen). Navnet på ridderen og jomfrua varierer mye: Rikeball og Gudbjørg, Veneros og Ølberg osv. Professor Knut Liestøl mente at visa var diktet i Nord-England og var kommet til Norge derfra.

En rotur og en sanger

Svein Knutsson Hovden (1841–1924), også kalt Svein Tveiten, sang denne visa for O.M. Sandvik en av de to gangene Sandvik besøkte ham hjemme i Hovden i øvre Setesdal. Svein var 75 år første gang Sandvik besøkte ham, men han var i god vigør og sang aldeles yppelig. Og Sandvik er full av lovord og beskriver ham som en klok og kunnskapsrik mann med store evner som formidler av både sanger og fortellinger. «Talestemmen var melodisk som hans sang, han var en tettbygd, noe kortvokst kjempe og hadde vakre, åndfulle øyne», skriver han. Svein bodde også noen år i Grungedal i Telemark, og Sandvik mente at han nok i sin tid kunne det meste som fantes av setesdalsk og vest-telemarksk materiale.

I boka Setesdalsmelodier har Sandvik denne skildringen av sitt siste møte

med Svein Tveiten: «Siste gang jeg var sammen med Svein, tøyde jeg tiden en dag for lenge, og for at jeg skulle kunne nå toget og komme tilbake til skolen, rodde Svein meg over Hartevannet før soloppgang. Det var sist i august. Da vi kom over på den andre siden av sjøen og vi sa farvel til hverandre, fikk jeg den vemodige tanke at det nok ble siste gang jeg møtte ham. Jeg ropte utover vannet og ba ham nok en gang la meg høre visa om Lommann. Han lot båten drive og stemte i nettopp som solen rant og naturen la som et eventyr av skjønnhet om det vakre menneske. Svein var også som selve folkevisen.»

Det ble gjort flere voksrulloptak med Svein Tveiten, bl.a. med ett vers av «Rideboll og Gullborg». Dette opptaket finnes på CD-en Huguen leikar so vide (Norsk Folkemusikksamling og Norsk visearkiv 2005).

Om Storebror og lillebror

Dette er ei vise med mye blod og vold. Storebror og Lillebror rir sammen av gårde for å vinne ei uoppnåelig jomfru, men Storebror snur allerede ved første hindring: 15 kverner går i ei elv av blodet fra de mennene som har prøvd seg før. Lillebror fortsetter og forserer flere hindre og rir forbi en port med hoder på stake til han kommer til Vallands gård. Der står det «like mange kjemper som Lillebror har hår» og venter på ham. Han vinner over kjempene og rir av gårde med jomfrua.

Balladen har flere avslutninger i norsk tradisjon. En variant er at Lillebror dør i kamp med jomfruas brødre under flukten, en annen at Lillebror og jomfrua blir drept med gift av Lillebrors søster da de kommer hjem, en tredje er at Lillebror setter barn på jomfrua og tukter henne. Og en fjerde at han blir drept i kamp da jomfrua sier navnet hans (slik det også skjer i balladen «Rideboll og Gullborg»).

Vakker, men grusom

Den farlige, vakre og grusomme jomfrua er en skikkelse som finnes i eventyr, sagn og viser. Mens skjønnheten hennes lokker unge menn, er grusomheten hennes uten grenser, så de begir seg ut på et virkelig farlig oppdrag. Mange beilere må late livet, enten fordi de ikke greier å behage henne, fordi de ikke klarer å gjette gåtene hennes eller bestå prøvene hun pålegger dem, eller rett og slett fordi de i det hele tatt har dristet seg til å rette blikket mot henne.

«Storebror og Lillebror» hører til blant kjempe- og trollballadene. Visa er også kjent i Danmark og Sverige. Balladen står i Peder Syvs Kjempeviseboka (se innledningen). Men det virker ikke som om den trykte teksten har hatt noe særlig nedslag i tradisjonen. Det finnes mange oppskrifter av balladen i muntlig tradisjon. De eldste er nedtegnet av M.B. Landstad og Olea Crøger på 1840-tallet.

Om Møllardattera

Ungdom på nattefriing vet råd når de skal lure seg forbi moren og faren til jenta de skal besøke. Frieren blir puttet i en sekk og plassert inne på soverommet hennes. Om natta kommer han ut av sekken, og jenta bortforklarer bråket med at det bare var en katt som tok ei mus.

Moro i sengehalmen

Visa tar parti med den lekne og lystige ungdommen og spiller på assosiasjoner til erotikk. Katt og mus blir raskt til kjønnsorganer og seksuell spenning. Og refrenget har nonsenspreg og lek med ord og vendinger som også lett leder forestillingene i retning av moro i sengehalmen.

Dette har vært ei populær vise som er godt spredt i hele landet, helt opp til Nordland. Den er ellers kjent i Danmark, Sverige, Tyskland og Island. Motivet med å narre den dumme og griske mølleren og ligge med datteren hans er kjent fra lengre tilbake enn det som trolig er visas opprinnelse, bl.a. i 1300-tallsverket *The Canterbury Tales*.

Om melodien

I tekstheftet til CD-en trillar for to skriver Bruvoll og Halvorsen at «utgangspunktet for denne melodien er å finne i boka *Ældre og nyere norske Fjeldmelodier*, L.M. Lindeman.» Leter vi litt videre, ser vi at Lindeman i *Halvhundrede norske fjeldmelodier* skrev: «Melodien leveres her efter Kantor Roveruds Optegnelse». Lars Roverud (1776–1859) var musikkpedagog og musikkforhandler, men er mest kjent for å stå bak utbredelsen av instrumentet salmodikon her til lands, og utviklingen av et tilhørende siffernotasjonssystem. En av hans kongstanker var å «få orden på» salmesangen i kirkene, sørge for at vi fikk en felles standard for hvilke melodier som skulle brukes, og at alle skulle synge den samme teksten og melodien samtidig i felles takt, unisont. Tidligere

hadde hver og en sunget på sin egen måte uten å bry seg om at salmesangen skulle klinge som en fellessang. Men nå ble skjønnsang idealet.

Nøyaktig den samme melodien står også i A.P. Berggreens Norske folksange og melodier. Berggreen skriver at han har den skriftlig ved Professor F.P.J. Dahl, og at Dahl brakte med seg melodien fra Norge allerede i 1817. Sommeren 1817 var den danske professoren på fjellferd fra Kristiania via Drammen og Kongsberg til Rjukan og Gausdal i Telemark. Reiseskildringen er rik på beskrivelser av natur og folkeferd. Den 23. juli står det at Dahl ble heftet fra å bestige Gaustadtoppen pga regn og tåke, og tilbrakte en ekstra dag på gården Dale. Der hygget han seg sammen med sønnen på gården, Ole på 18 år og søsteren hans, Aaste. Dahl skriver at hun var en «meget munter pike» som sang mange viser for ham. Kanskje ligger kilden for melodien i Ældre og nyere norske Fjeldmelodier her?

Om Harald kongin og Hemingen unge (Heming og Harald kongen)

Konkurranser og kamper mellom menn er godt stoff, både i fortellinger og viser. I denne balladen er det også et element av alder og rikdom kontra ungdom og vågemot når kongen utfordrer den unge Heming i ulike idretter. Et morsomt element i teksten er det at den siste og avgjørende prøven består i å stå på ski ned et bratt fjell. Stort norskere blir det ikke.

Kongen utfordrer den unge Heming

Balladen forteller om kappestrid mellom to menn, den ene er den mektige kong Harald, den andre er den unge Heming. Harald skryter av sin uovervinnelighet og tar straks utfordringen da han får høre at Heming skal være like god som ham. Først skyter de om kapp med pil og bue. Så ber kongen Heming skyte ei valnøtt av hodet på broren sin. Han greier det, men forteller kongen at dersom broren hadde blitt skadet, ville han brukt den siste pila til å skyte kongen. Kongen beordrer Heming til å stå på ski ned det bratte Snarefjellet. Heming klarer bragden og river kongen med seg i farten før han kommer seg unna.

Tema fra gamle sagaer

Innholdet i balladen henger sammen med gamle sagafortellinger. I de islandske håndskriftene Hauksbok og Flatøyarbok fortelles det om da kong Harald

Hardråde besøkte Nordland. Der traff han Heming og ville konkurrere med ham. De konkurrerte i bueskyting og i svømming, og Heming vant. Da ville kongen at han skulle sette utfor et bratt fjell på ski. Det var så bratt at ingen kunne komme levende fra det. Men Heming fikk låne St. Stefans likklede, som berget alle som bar det. Heming overlevde, og ble hjulpet i sikkerhet av Olav den Hellige. Siden kom han til England hvor han opplevde slaget ved Stamford Bridge der Harald Hardråde falt.

«Heming og Harald kongen», også kalt «Hemingen unge» er en av våre troll- og kjempeballader. Visa finnes også på Færøyene. Skyteepisoden i visa er et europeisk vandresagn som er dokumentert fra 800-tallet i England og kjent i Norge fra vikingtida. Den mest kjente versjonen er fra Sveits og knyttet til Wilhelm Tell. Skiløpersagnet er nok opprinnelig norsk.

Sangeren Bendik Aanonsen Sveigdalen

Melodien som er utgangspunkt for Agnes Buen Garnås' versjon, er en oppskrift L.M. Lindeman skrev ned etter Bendik Aanonsen Sveigdalen (1780–1865) i 1861. Sveigdalen, som også kalte seg Felland, var bosatt i Skafså i Mo sogn, Telemark. Han var en ettertraktet sanger og forteller, og datidens innsamlere kjente sin besøkelsestid. Bendik vokste opp i et rikt ballademiljø både gjennom familierelasjoner, naboskap og vennskap, og han kom også i kontakt med mange mennesker utenfor hjembygda når han var ute som underoffiser bl.a. under «ufreden» i 1814. Hestehandel førte ham rundt i yngre år, og på sine eldre dager dro han rundt med småhandel, bl.a. med fyrstikkesker så snart de ble introdusert på markedet. Skildringer gir oss bildet av en ganske harmløs, godlynt, sosial og livlig mann, men han hadde også rykte for «liggerlig løsaktighet». Han var gift og fikk åtte barn med sin kone, men i tillegg ble han far til et antall utenomekteskapelige barn.

Innsamleren Jørgen Moe møtte Bendik Sveigdalen i 1847 mens Bendik satt i arresten fordi han hadde forsømt forpliktelser med å holde i stand et veistykke på en liten jordeiendom han eide. Dette var han ikke særlig nedtrykt over. Det eneste var at han kjedet seg, og Moe skriver at han kunne ikke ha møtt ham under bedre omstendigheter: «han fandt i mig en agtsom og erkjendtlig Tilhører og han morede sig selv ved sin Meddelelse. Han havde et udmerket Foredrag, især af de Viser, der havde en dyb tragisk eller en humoristisk Charakter».

Om Villemann og Magnhild

Skjebnetro, kjærlighet og musikkens magiske kraft er tre stikkord for denne balladen. Et bryllup mellom to som elsker hverandre; Magnhild og Villemann, er nært forestående, men Magnhild bare gråter. Da Villemann spør hvorfor, svarer hun at hun kommer til å falle i elva og dø. Det er hun blitt spådd engang, og ingen kommer unna skjebnen sin, sier hun. Men Villemann er fast bestemt på at dette ikke skal skje.

Helten trosser skjebnen

«Villemann og Magnhild» er ofte referert til som «Harpens kraft», og det viser tydelig hovedmotivet i teksten. Balladen hører til den gruppa vi kaller naturmytisk, som handler om møter og konflikter mellom menneskene og overnaturlige makter. Overgangen fra ugift til gift kvinne ble betraktet som en utrygg periode i folketroen, og veien til kirke var befolket av vesener som kunne skade bruden. Her er det nøkken som utgjør den store faren. Magnhild regner ikke med å kunne unnsnippe ham på grunn av spådommen.

Skjebnetroen var sterk, og hvert menneske hadde en skjebne som det var umulig å flykte fra. I andre ballader, som f.eks. «Unge herr Peder på sjøen» og «Målfrid døyr» er det ingenting de kan gjøre for å hindre at døden kommer slik det er spådd. I «Villemann og Magnhild» prøver Villemann å hindre at skjebnen til Magnhild skal gå i oppfyllelse. Han bygger ei stor og bred bru, og han lar mennene sine ri både foran, bak og på siden av Magnhild. Likevel faller hun i vannet. Men Villemann er en handlekraftig helt som ikke lar nøkken beholde kjæresten. Han spiller henne ut av nøkkens armer, og dermed vinner musikkens kraft og styrke over både nøkken og skjebnen.

Fra gresk sagn til ballade

Fortellingen i visa minner om det greske sagnet om Orfeus og Evridike. De to er kjærester, men Evridike dør. Da drar Orfeus til dødsguden Hades og spiller så vakkert på lyre at Hades lover å gi ham Evridike tilbake, men han må ikke snu seg før de er oppe på jorda igjen. Like før de er oppe, skotter Orfeus likevel bakover, og Evridike må vende tilbake til Hades for godt. Dette sagnet var godt kjent i middelalderen, og det finnes flere eksempler på omforming fra prosa til vise, som i balladen «King Orfeo» fra Shetland (Child 19).

Visa er dokumentert i rundt 100 varianter fra Telemark, Setesdal og langs Sørlandskysten. Den finnes også i Danmark, Sverige, Island, Orknøyene og på Shetland. Grundtvig lagde en restitusjon av visa, og da diktet han et nytt vers: «Og saa slog han Harpen tilbunds i sin Harm, At ud blæste Kraften af Troldens Arm». Dette ble tatt med i Ole Vigs *Sange og Rim for det norske Folk* (1854), og derfra har det kommet inn i tradisjonen.

Høye Strand (1891-1972) fra Seljord var en av de store balladesangerne, og hadde lært eit stort utvalg av ballader, andre folkeviser, stev og bånsuller fra mange av de gamle sangerne som i sin tid hadde sunget for Jørgen Moe og Sophus Bugge.

Vi kan legge merke til at omkvedet er forskjellig i noteoppskriften som O. M. Sandvik har skrevet opp og i teksten som er skrevet ut etter Rolf Myklebusts lydopptak. Sandviks tekst har ordet *dragonene*, altså soldater, det gir ikke særlig mening. Men balladeomkvedene har ikke alltid mening eller klar sammenheng med teksten. Det kan godt hende at Høye Strand sang *dragonerne*, men i så fall har den som har transkribert teksten fra Myklebusts opptak, rettet omkvedet til *for de runene de lyster han å vinne*. I balladespråket betyr runer trolldomskunster og da gir det mening.

Om Liti Kjersti og Bergekongen

De underjordiske kunne få barn med menneskene, og nettopp det skjer i denne visa. Det var helst unge kvinner som ble lokket inn i berget, og flere viser skildrer lengselen etter menneskeverdenen. Liti Kjersti lever i begge verdener inntil hun blir tvunget til å velge Bergekongen og barna sine.

Inn i berget

Dette er en av de mest kjente «bergtakingsvisene». Liti Kjersti har latt seg lokke av alvekongen i berget og har fått barn med ham. Dette oppdager moren hennes fordi det renner melk fra brystene til Liti Kjersti. Hun spiller på harpa alvekongen har gitt henne, og han kommer ridende til gards og tar henne med seg. Da de nærmer seg berget, kommer småbarna springende imot henne, og vel framme får Kjersti en glemselsdrikk slik at alle minner om menneskeverdenen blir borte.

Mange tolkninger av teksten

Balladen har blitt tolket på mange vis gjennom tidene, og det er kanskje noe av grunnen til at den har vært så populær. Ulike sangere og lyttere har kunnet legge forskjellige erfaringer og følelser i den. Noen vektlegger det tragiske ved at Liti Kjersti blir forført og bortført av en som er utenfor det kjente og trygge. Han kalles Alvekongen eller Bergekongen i visa, men det kan også være et symbol på en mann som ikke er innenfor det sosialt aksepterte. Derfor blir Kjersti fordrevet hjemmefra. Teksten har også blitt underkastet en psykoanalytisk tolkning som går i retning av sterk morsbinding, og Kjerstis manglende evne til å løsrive seg og velge for seg selv. Alvekongen framtrer da både som befrier og som tilintetgjører. Kjersti må bryte med moren for å treffe barna sine igjen og dra dit hun naturlig hører hjemme.

Sangernes framføringer

Innsamleren M.B. Landstad bemerket at hos sangerne som sang for ham, lå det følelsesmessige tyngdepunktet i framføringen der mor og barn møtes.

Mellomrefrenget «Ti li lill h(a)ugen min» og etterrefrenget «Dei leika så lett gjennom lunden», understreker det lette ved flukten. Sangerinnen Ingeleif Ramberg tilføyde for Landstad at Liti Kjersti i lengre tid hadde stått i en hemmelig forbindelse med Alvekongen og hadde sju barn med ham. Barna kom syngende og dansende mot henne da hun nærmet seg berget. «Disse Vers, der beskriver Smaabörnernes Glæde og festlige Modtagelse af den længe savnede Moder, som man maa tænke sig at komme baade glad og bedrøvet, ere særdeles skjønne, og gjorde et synlig Indtryk paa Enhver i den lille Kreds, for hvilken Ingeleif med en vakker veemodig Melodi foredrog dette Kvæde», skriver Landstad i Norske Folkeviser.

Lignende viser som «Liti Kjersti og Bergekongen» finnes i Sverige, Danmark, Færøyene, Island og Skottland. Andre norske viser som har samme type historie er «Veneliti og bergekongen» og «Margit Hjukse». I den sistnevnte er bergtakingsvisa knyttet til et bestemt sted og et sagn om ei jente som ble bergtatt.

Om Haugebonden

Det er julekvelden, og bonden går ut i skogen for å finne kvister til å lage sopelimer av. Da møter han haugbonden som har en klage å komme med. Drengene til bonden har danset på haugen han bor i, og det liker han ikke. – Men

du har lånt båten min i mange år uten å betale for det, svarer bonden. De inngår en avtale om skipsleie, og bonden lover at haugebonden skal få være i fred.

Hygge og uhygge i jula

Jula var ikke bare ei tid for hjemmekos og hygge, det var også den tida på året da all slags overnaturlige makter var på ferde. 13. desember kom Lussi farende for å sjekke at alt var klart til jul, og i julehelga dro Åsgårdsreia fra gård til gård. Det gjaldt å holde seg inne med disse maktene, og ikke gi dem grunn til å bli sinte.

Haugebonden og haugkallen er andre navn på gardsnissen. Han var av det mer fredelige slaget, men han var ikke ufarlig han heller. Han holdt øye med gården og sørget for at det gikk bra, men han krevde respekt tilbake. Og når ungdommen danset og festet på haugen hans, var det ikke rart han ble sint. Det var skikk og bruk at man skålte med haugebonden og satte ut mat på julekvelden, og det gikk for seg i sømmelige former. Når vi setter ut grøt til nissen, er det en videreføring av denne tradisjonen. Den godslige nissen kunne også bli farlig sint hvis han ikke fikk grøten sin.

Fra kyst til innland

Balladen er kjent langs kysten fra Lista til Trondenes og i Telemark. Et sentralt punkt i teksten er at bonden har et skip som haugebonden har brukt uten å betale leie for. Siden skipet er så viktig i teksten, mente Knut Liestøl at balladen måtte være diktet på Vest- eller Sørlandet og at den så har vandret nordover og vestover til Færøyene. Kanskje haugebonden i utgangspunktet har vært en skipsnisse?

Om Grev Guncelin

Balladen om Grev Guncelin er en eneste lang rekke av drabelige slagsmål mellom kjemper, kvinner og menn. Guncelin får en hest av moren sin og rir ut for å prøve ut manndommen sin. Han møter Timi troll, som han dreper. Deretter kommer turen til Kallen den blide. Men ingen av dem får overtaket etter tre dagers kamp, og de blir enige om å bytte søstre og invitere til bryllup. Dit kommer blant annet Tore drykkjebasen, Jorun Jøklekåpa og Gråsveggjen harde, og den gamle Grenjehetta skal være brudepike. Hun spiser og drikker umåtelige mengder og dreper mange av bryllupsgjestene, men da hun prøver seg på Vidrik Verlandsson slår han først i hjel henne og så den minste Mimring, den yngste sønnen hennes.

Ei trollvise

«Grev Guncelin» er en av våre troll- og kjempeballader. Flere av disse bygger på kjente sagaer. Det gjelder ikke denne, selv om man kan finne trekk i teksten fra sagaen om guden Tor som feirer bryllup.

Visa finnes også i Danmark og på Færøyene. Språket i de norske oppskriftene er danskpregt, men innholdsmessig ligger de nærmere gamle danske adelsviseoppskrifter enn versjonen i Kjempeviseboka (se innledningen). Sophus Bugge mente at visa bygger på gammel norsk tradisjon, og at den har vært kjent i Trøndelag og Romsdal allerede på 1500-tallet. Han begrunner det med at han finner trekk fra balladen i andre viser fra dette området.

Litt om kildene

Sommeren 1861 reiste Lindeman nordover gjennom Setesdal. I 1840-årene ble det anlagt vei fra Kristiansand til Valle kirke, og trolig kjørte Lindeman med hest og kjerre på denne veien før han rei videre på hesteryggen over til Telemark via den gamle Bispevegen fra Valle til Fyresdal. På Langerak i Bygland prestegjeld møtte han den unge læreren John Olson Langerak (1834–1910), som er kilden til melodien Ragnhild Furholt bruker. Han gikk også under navnet Jo Søbø, og fra 1872, da han kjøpte gården Neset, kalte han seg Jon Neset. Jon gikk først i lære hos den lokale klokkeren, ble lærer og senere også bonde og urmaker.

Folkeminnesamleren Johannes Skar (1837-1914) gjorde et stort innsamlingsarbeid i Setesdal, og en av de beste kildene hans var Jon Neset som bl.a. står bak fortellingen «Med eg var skulemeistar». Jons barnebarn minnes sin bestefar som snill og god mot småbarna, men det var kjedelig å sitte inne og høre på når den gamle leste fra huspostillen. Barnebarnet prøvde å få han til å slutte ved å si «amen, amen» høyt, men bestefar bare smilte vennlig og leste prekenen ut.

Mens Lindeman var mest interessert i melodiene og ofte bare skrev ned ett vers, var folkeminnesamleren og språkforskeren Sophus Bugge ute etter tekstene, og helst så lange som mulig. Jorunn Bjønnemyr var en av de beste kildene hans. «Det er den beste jeg har truffet,» sa han om henne. Hun var nærmest et uuttømmelig oppkomme av viser, og Sophus Bugge satt hos henne i dagevis og skrev ned viser til langt på natt.

Om Kjerringa på havsens bunn (Den vonde kjerringa)

Illsinte kjerringer som tukter mennene sine kjenner vi fra så ulike sjangre som vitser, eventyr, folkelige viser, revyviser og tegneseriens Finbeck og Fia. Det er tydelig at dette er et tema det har vært lett å le av. Og latteren har både gått ut over det kvinnelige «rivjernet» og den mannlige «tøffelhelten».

Fra gammel kjerring til sur sild

I «Den vonde kjerringa» har en ung mann giftet seg med ei gammel kjerring. Hvorfor han har gjort det, sier ikke visa noe om, og i noen varianter heter det at det er mot farens vilje. Han skulle nok hørt på faren, for kjerringa blir mer og mer plagsom i ektesenga. Til slutt vet ikke mannen sin arme råd og reiser til bispen (eller presten) for å klage, med kjerringa i hælene. Men ingenting hjelper før kjerringa til slutt drukner, og den unge mannen får endelig nattero.

Den eldste nordiske dokumentasjonen av «Den vonde kjerringa» er et dansk håndskrift fra midten av 1600-tallet, men balladeforskeren Olav Solberg mener visa er eldre; temaet er i alle fall middelalderlig og henger sammen med gammel karnevalskultur. Humoren spiller på at ting blir satt på hodet. Her er det kjønnsrollene som er byttet om. Kjerringa er den sterke og voldelige, mens mannen er en tøffelheld. Dessuten setter den gammel og ung partner mot hverandre. Den gamle blir framstilt som utlevd og overflødig, og denne usentimentale holdningen vitner også om høy alder. At balladen har vært populær kan vi se av utbredelsen, for den er samlet inn på mange ulike steder her i landet. Jørgen Moe var den første til å nedtegne visa i 1847. Det var i Telemark, men han skriver at den er «udbredt over de fleste østen- og vestenfjeldske Egne».

Alle aktørene latterliggjøres på forskjellig vis, men det går verst utover kjerringa. Utover i visa blir hun degradert i sterkere og sterkere grad. Hver gang den unge mannen eller bispen gjør noe, reagerer hun på en måte som latterliggjør henne enda mer. Handlingene hennes blir et slags vrengebilde av det de andre gjør, som når mannen rir til bispen på en «gangar grå», kommer hun etter på ei «skabbete mærr». Og når han ror eller seiler av gårde i en liten båt, er hennes fartøy et «sorpetrøg» eller bakstetrau. Det ender med at kjerringa blir liggende på havets bunn. Men det faller også et latterlig lys over den unge mannen som ikke greier å holde orden i eget hus og tukte sin egen kone. I noen varianter er ikke historien ferdig med dette, og den danske 1600-tallsoppskriften

avsluttes med at hun dukker opp igjen som sursild og fortsetter å plage ham med sur ånde.

Om Bonden og kråka (Kråkevisa)

I ei tid hvor man måtte nyttiggjøre seg alt naturen ga, monnet det godt med ei kjempestor kråke! Skytteren tar kråka med hjem og lager både mat, sko og litt av hvert av kroppen. Visa munner ut i et utsagn om at den som ikke kan nyttiggjøre seg ei kråke like godt, har heller ikke fortjent å få tak i noen.

Parodi og nonsens

Jakten på kråka er et komisk motstykke til mer edel jakt på hjort og annet storvilt. Når bonden til og med blir redd den store kråka, er det fritt fram å le av ham. Men bonden og kona hans tar sitt monn igjen når de utnytter kråka til minste trevl. Humoren ligger også i det å skildre det unaturlig store, og det finnes flere ballader med kjempestore dyr i hovedrollen. Dette temaet finner vi også i vitser og annen folkelig prosa. Refrenget er oftest nonsenspreget, slik det gjerne er i skjemteballadene.

Vår best kjente ballade

Her til lands har ingen annen ballade vært bedre kjent enn denne, og oftest går den under navnet «Kråkevisa». Det er nedtegnet mer enn 100 tekstvarianter og ca. 80 ulike melodier til visa fra midt på 1800-tallet og 100 år framover. Melodien som er den mest brukte i dag, har Hulda Garborg gjort kjent. Den ble først trykt i bladet Den 17. mai (1903) og samme året i Hulda Garborgs Norske dansevisor 1. Det er allment antatt at hun har fått tekst og melodi fra Severin Eskeland, som var skolemann fra Stord og ivrig med i Bondeungdomslaget i Oslo. Senere er denne varianten tatt med i skolesangbøker (bl.a. Mads Bergs skolesangbok) og andre sangbøker for barn. Catharinus Elling skrev ned en melodi i Sør-Trøndelag en gang mellom 1903 og 1905. Den er rytmisk noe annerledes, men ligger ellers tett opp til Eskelands.

Balladen finnes også i Danmark, Sverige og på Færøyene. Den eldste kjente nordiske varianten er fra et dansk visetrykk fra slutten av 1600-tallet. Visa ble etter hvert oppfattet som ei barnevisa, slik det har gått for flere av de skjemtsomme balladene.

Om Lagje og Jon

Erotikkens mange krokveier kalte på latteren i gamle dager som nå. Og når temaet er en brudgom som blir gjort til hanrei på bryllupsnatta, kan vi lett tenke oss at gapskratten runget når denne visa ble framført.

Handlingen er kort fortalt slik: Herr Lagje steller i stand til bryllup med jomfru Inger. Men han har ikke regnet med herr Jon som kommer ubedt til festen. Og ikke nok med det, Jon tar brudgommens plass i brudesenga og ligger med bruden. Den bedratte brudgommen klager til kongen, og hans råd er at de to skal slåss om Inger. Det gjør de på riddervis med hest og lanse, og Jon dreper Lagje.

Tvangsgifte med lykkelig slutt

Gamle danske versjoner har med et motiv som gir en bedre forklaring på hendelsesforløpet. Herr Peder kommer hjem fra tinget og forteller datteren sin at hun er blitt forlovet. Hun svarer at hun håper det er med herr Jon, men faren sier at det er herr Lave som skal ha henne. «Det skal bli herr Lave til sorg, leve herr Jon!» sier hun.

Balladen foregår i riddermiljø. Begge de to mannlige hovedpersonene blir titulert med herr, og bruden er fru Inger. Når de to ridderne skal gjøre opp, er det i et dystritt. De rir mot hverandre og bryter lanse. Første gang siger hesten til Lagje i kne, men først i den fjerde omgangen faller Lagje død fra hesten.

Selve fortellingen faller inn i et mønster som vi finner i mange ridderballader. Det er egentlig snakk om et bruderov i riddermiljø der den rette elskereren bryter inn i det arrangerte bryllupet og tiltvinger seg bruden. Det samme motivet har vi også i visa om Falkvor Lommansson, der Torstein Davidsson steller til bryllup, men jomfrua Vendelin lar seg bortføre og er glad da Torstein taper kampen om henne. I begge visene er sympatien på bruderøverens side. Han er den kjekke outsideren som vinner til slutt fordi det er ham bruden vil ha. Slik blir dette ei vise med god slutt selv om herr Lagje mister livet. I en variant som Landstad trykte i Norske Folkeviser står det at bruden skratter og ler da hun ser Lagje ligge der død.

Parodi på ridderviser

Til tross for det tragiske innholdet er visa regnet som en skjemteballade, og det er humoren som har gjort den populær. Den består først og fremst i Herr Jons

fleipende og folkelige replikker i omkvedet som bryter mot den dramatiske og tragiske fortellingen.

Forskerne på 1800-tallet mente at dette var ei ganske ung vise. De kunne ikke forestille seg at ei slik vulgær og parodisk vise kunne være like gammel som de dramatiske og tragiske. Men parodien trenger ikke være yngre enn dramaet, og denne visa finnes i danske håndskrevne visebøker fra midten av 1600-tallet. Den har også vært sunget i Sverige og på Island. I Norge har vi et par oppskrifter fra tidlig 1800-tall. Lorentz Diderich Klüwer skrev ned tekst og melodi etter Ingrid Kongsvold på Dovre og publiserte den i Norske Mindesmærker (1823). Senere tok Jørgen Moe denne med i den første samlingen av norske folkeviser: Samling af Sange, Folkeviser og Stev i Norske Almuedialekter (1840).

Om Solfager og Ormekongjen

Etter navnet å dømme må Solfager ha vært en strålende vakker kvinne. Så da er det vel ikke så rart at Ormekongen forelsker seg og ikke skyr noen midler for å få henne. Hun er forlovet med kong David, men Ormekongen legger en listig plan for å få henne. Han gir henne en bedøvelsesdrikk. Alle tror hun er død, og hun blir begravet. Men Ormekongen går til graven og gir henne valget mellom å bli liggende og dø eller bli med ham. Hun blir med, men David får vite at hun lever. Han kommer etter, dreper Ormekongen og redder Solfager.

Edvard Grieg og balladen

Dette er den balladen som sterkest blir forbundet med Edvard Grieg. Den inngår som nr. 12 i hans klaverstykket 25 norske folkeviser og danser, op. 17, trolig komponert på Landås i Bergen i 1869 og utgitt i 1870. Her er den omkranset av «På Dovrefjeld i Norge» (nr. 11) og «Reiselåt» (nr. 13). Alle melodiene i Griegs arrangement er hentet fra L.M. Lindemans Ældre og nyere Norske Fjeldmelodier Samlede og bearbejdede for Pianoforte, vol 2, 1858–63. I de første utgivelsene av op. 17 var sangenes tekster med under notene, men etter hvert ble disse tatt ut og melodiene blir løsrevet fra fortellingene. Allerede i 1877 ble verket utgitt på et tysk forlag og «Solfager og Ormekongen» ble til «Solfager und der Würmerkönig». Grieg gjorde minimalt med endringer i selve melodien fra Lindeman. Det var imidlertid ikke Lindeman som opprinnelig samlet og skrev ned denne balladen. Olea Crøger og Hans Seeberg festet melodien og første vers

på papir en gang i 1840-årene, og Lindeman gjorde kun noen små justeringer av denne.

Internasjonalt sagnstoff

De norske oppskriftene av balladen ligger tett opp til de svenske og danske. I Danmark er den dokumentert så langt tilbake som rundt 1600. Handlingen bygger på internasjonalt sagnstoff, blant annet kan det trekkes linjer til den hebraiske diktningen om Kong Salomon. De nordiske variantene er imidlertid nærmere knyttet til de slaviske fortellingene. Knut Liestøl mente at disse var kommet til Norden via Russland, og fra Sverige til oss. I den eldste svenske oppskriften heter Ormekongen rett og slett Nougårds konge, dvs. Novgorods konge. Det skal også finnes utforminger av fortellingen i tyske, franske og portugisiske viser. Sophus Bugge, som samlet inn to varianter av visa i 1860-åra, skrev poetisk at balladen «er ikke, som det synes, bleven baaren frem af nogen af de brede Strømme, der forbinde den nordiske Balladedigtning med tysk og engelsk Poesi. Jeg tror her at spore et enkelt Bølgeslag af en Kulturstrøm, som i samme Retning kun sjælden har fundet Vei til Vore Strande.»

Om Marie (Maria Magdalena)

Dette er en ballade om synd, soning og tilgivelse. Det var stor synd for en kvinne å få barn uten å være gift, og her har hun i tillegg begått incest. Seksualmoralen var ikke den samme for menn og for kvinner, og det er kvinnen som dømmes mens mennene går fri. Til gjengjeld får hun tilgivelse og løfte om en plass i himmelen.

Jomfrudom og synd

Maria er ved brønnen og henter vann da en gammel mann (Kristus) kommer og ber om drikke. Hun har ikke noe drikkekar, men han sier han vil drikke av handa hennes dersom hun er jomfru. Maria sverger på det, men han vet at hun har tre barn; et med faren, et med broren og hva verre er, med soknepresten. Han dømmer henne til å leve som eneboer i sju år. Etter at dommen er sonet, møter hun Kristus på nytt og forteller at straffen var som en glede for henne. Kristus sier da at det er en stol til henne i Himmelen. Hun har sonet synden sin.

Helgenen Maria Magdalena

Visa hører til i gruppen legendeballader, som blant annet henter stoffet sitt fra

fortellinger om helgener og martyrer. I Norge heter kvinnen bare Maria eller Marie, men i Sverige, Danmark og Finland heter hun oftest Maria Magdalena. Helgenen Maria Magdalena består egentlig av tre bibelske personer: den anonyme kvinnen som vasket Jesu føtter og tørket dem med håret sitt, Maria fra Betania som var søster til Marta og Lasarus, og endelig Maria Magdalena (fra Magdala) som sto under korset da Jesus døde og var den første han viste seg for etter oppstandelsen.

Bortsett fra botferdigheten har ingen av disse kvinnene noe felles med Maria i legendevisa. Temaet er sannsynligvis hentet fra en annen, og mindre kjent helgen: Maria fra Egypt. Ifølge legenden hadde hun levd 17 år som prostituert i Alexandria da hun ville ta en pilegrimsreise til Jerusalem. Der fikk hun en religiøs opplevelse og dro ut i ørkenen og levde som eneboer i hele 47 år. Da kom en gammel abbed og gav henne nattverden, og dermed døde hun. En løve kom og hjalp abbeden med å gravlegge henne. Visa om den syndige kvinna har vært svært populær i alle de nordiske landene, det ser vi på mengden av oppskrifter. Lignende viser har også vært sunget i andre europeiske land.

Sunget av kvinner

Dette er ei vise som dømmer kvinner svært strengt. Det er ikke snakk om at faren, broren eller presten er syndere. Skylden legges bare på Maria. Derfor er det underlig at de aller fleste som sang denne visa var kvinner, og vi vet at flere av dem selv hadde barn uten å være gift. En mulig forklaring er at det ender bra. Balladen slutter med at Maria får tilgivelse og løfte om en plass i himmelen, og dermed kan den gi en form for trøst.

Hvem kan ha hatt interesse av å spre et slikt budskap? Kirken er en opplagt kandidat. Men da virker det rart at soknepresten er en av Marias partnere. Den finske viseforskeren Ann-Mari Häggman, som har skrevet en doktoravhandling om balladen, mener at de vandrende tiggermunkene, som på et vis konkurrerte med prestene, kan være opphavsmenn til visa.

Om Vesle Fuglen (Tora liti)

Himmels herlighet står som motstykke til jordisk lykke i denne balladen. Ei due (eller en engel) spør ei jomfru (oftest kalt Tora liti) om hun vil være med til himmelen. Og siden jomfrua er av det rette slaget, sier hun ja og gir avkall på

forloveden.

Katolsk tro

Balladen hører til legendeballadene. Jomfru Tora velger saligheten i himmelen istedenfor et liv på jorda. Og himmelferden skildres som et triumftog. Tolv engler følger med ved likferden mens himmelrikets tolv klokker kimer. Og selveste Jomfru Maria tar imot henne. Slutten på visa vitner om at den bunner i katolsk tro når det er jomfru Maria som ønsker henne velkommen til himmelen.

Den vesle fuglen som synger er egentlig en engel. En variant som Sophus Bugge nedtegnet i 1857 etter Gro Jonsdotter i Kviteseid i Telemark begynner med at Gud sitter i himmelen og kjeder seg. Så ber han engelen hente ei jomfru:

«Vorherre han sidder udi himmerig
han taler til sin engel så lystelig.
– Mig kjedes ved at leve så længes mig –

Du skal ned til jorderig
at hente en jomfru hid til mig.»

Ballade med stor utbredelse

«Vesle fuglen», «Tora liti» eller «Engelens budskap» er godt dokumentert over hele landet og synes å være ei vise som har betydd mye for mange. Den finnes også i Sverige og Danmark. En av de eldste kildene av visa vi kjenner til i Norden, er fra Valle i Setesdal. Bonden Tolleff Osmundsøn på Rygnestad i Valle skrev ned visa i et håndskrift, kalt «Rygnestadbog», en gang mellom 1590 og 1620. Første verset er slik: «Duen, sid' paa lile quist, hun siung saa fast om Iesum Christ. Men Gud send' os sin naade.» Jomfruen avslår å gifte seg med ridderen og tar farvel med «Sæskend smaa», «Moder lille», «Ager og Eng» og ber til slutt Døden om å ta imot hennes legeme.

Lindemans første stipendreise

Ludvig Mathias Lindeman skrev opp melodien i 1848 etter Marit Larsdatter Leira (eller Leiro), Valdres i Oppland, «1 Miil nord for Frydenlund». Valdrisen Andris Vang (1795–1877) hadde gjort Lindeman oppmerksom på den folkelige salmesangen under sine besøk i Kristiania. Han var selv en stor formidler av Kingo-toner og inspirerte den store organisten, komponisten og innsamleren til å dra ut på sin første riktige innsamlingsferd. Dette var før Lindeman var blitt vant

til bygdefolks måte å synge på, og i søknaden om reisestipend (februar 1848) skriver han: «Den feilagtige og udannede Syngemaade, hvorved Sangene i almindelighed foredrages, idet Melodierne forsynes med uren Intonation, med Gane- og Næse-Lyd, pibende eller hvinende, har været den største Hindring eller det Dække, der har tilsløret de ellers saa følelsesfulde og udtryksfulde Sange og i en saa lang Tid unddraget dem fra Iagttagernes Opmerksomhed.» Lindeman fikk 100 spesiedaler til en reise i fjellbygdene for å samle folkemelodier det året.

Om Kongsdøtrene (De bortstjalne kongsdøtrene)

Eventyr, sagn og historie er vevd sammen i denne balladen på samme måten som de to kongsdøtrene vever livet sitt i et bildeteppe. Hva som er historiske fakta og hva som er diktning, er umulig å si.

Marsk Stigs døtre

Balladen forteller om to kongsdøtre som er blitt bortført som barn. Nå er de voksne og kommer til en kongsgård hvor de ber om tjeneste. Der vever de et teppe, og dronninga blir så imponert at hun vil la dem få de to sønnene hennes til ektemenn. Jomfruene svarer at de ikke kan gifte seg med sine egne brødre, og avslører dermed at de er dronningas bortførte barn.

Denne gamle, eventyrlige balladen har vært sunget i alle de tre nordiske landene. I Danmark kalles den «Marsk Stigs døtre». Der hører den med blant et knippe viser om marskalken Stig Andersøn, som levde på slutten av 1200-tallet og ble dømt som medskyldig i mordet på kong Erik Klipping. Kongen var blitt svært upopulær blant adelen, og en natt i november 1286 ble han drept. Morderen var ukjent, men de 56 sårene på liket fortalte at det var en stor gruppe medskyldige som skulle sørge for at ingen anga de andre. På et ting neste vår ble likevel ni adelsmenn dømt fredløse, en av de fremste blant dem var Marsk Stig. Han rømte til kong Erik Magnusson i Bergen, og ble godt mottatt der. Senere dro han tilbake og bygde seg en borg på Hjælm. Med denne borgen som base herjet han i Danmark som sjørøver resten av livet.

Historiske kilder forteller ingenting om Marsk Stigs døtre, men de har levd i folketradisjonen. Siden Marsk Stig ble landsforvist, kan man anta at døtrene hans også ble det, hvis han hadde noen. Den danske folkeviseforskeren Sven Grundtvig skriver om dette i Danmarks gamle Folkeviser blant annet: «Som to

Søstre fader- og moder-, hjem- og fredløse fordum toge hinanden ved haand og vandrede fra Land til Land for at finde et Hvilested, saaledes vandre de endnu, forstødte af Historikerne, men gjæstmildt modtagne af Digterne.»

Lindeman i Solør

Lindeman skrev opp denne visa i 1864 etter enken Olea Pedersdatter Jølstad fra Brandval i Solør. Hun var en velstående enke på 69 år. Bygdene i Solørdistriktet var i ei brytningstid på den tiden. De sosiale forholdene var vanskelige, og folk hadde begynt å utvandre til Amerika. Solør var et samfunn med sterk lagdeling, og i løpet av den korte tiden Lindeman var i området, møtte han sangere med ulik sosial bakgrunn fra et sammensatt miljø.

Ofte nøyde Lindeman seg med å skrive opp melodien og et vers, men her har han skrevet opp hele visa, kanskje fordi han ikke hadde hørt den før. Senere, i Telemark, skrev han også opp en melodi til en annen tekstvariant. Vi kjenner ellers til få dokumentasjoner av denne visa i Norge.

Om Sven Svane

Sven Svane møter en vandringsmann og ber ham gjette gåter som virker helt umulige. Men vandringsmannen klarer dem.

Kjempen og vandringsmannen

I Kjempeviseboka (se innledningen) står det en lang og blodig ballade om kjempen Sven Vonved. Han liker best å spille harpe, men moren hans egger ham til å dra ut og slåss. Han slåss både med kjemper og trollkjerringer og dreper alle, også moren sin. Men innimellom all volden tar han seg tid til en gåtestrid. Denne sekvensen, der han utfordrer en gjeter eller vandringsmann med vanskelige gåter, har blitt til den visa vi kaller Sven Svane.

I den sammensatte balladen «Sven Vonved» er det altså det allmenngyldige temaet med gåtene som har levd sterkest videre i tradisjonen. Gåter er en del av muntlig fortellertradisjon, men i «Sven Svane» er ikke gjettingen av gåter bare en uskyldig lek. Gåtene vandringsmannen skal svare på kalles «halsløysingsgåter», og bokstavelig talt betyr det at han kan miste livet hvis han ikke vet svarene. Til gjengjeld får han belønning hvis han løser dem. I mange varianter tar Sven Svane en stor gullring av armen sin og gir ham.

Balladen er beslektet med den engelske «Riddles wisely expounded» (Child

1). Her er det ei ung jente som får gifte seg med en ridder etter å ha løst gåtene han stiller henne. I andre varianter vil han ligge med henne dersom hun ikke klarer å gjette svaret.

Om Beltevisa

Møter og status var viktig for folk «i gamle dager» også. Kirken var et samlingspunkt og et sted hvor du kunne vise fram rikdommen din, her i form av et belte alle vil ha. Og det er ikke grenser for hva som tilbys i bytte.

Glitteret lokker

Inn i kirken kommer det en gutt med et belte som er så flott at det stanser hele messa. Det glitrer og skinner så presten glemmer å messe, og menigheten slutter å synge. Alle vil kjøpe dette gilde beltet, og det er ikke grenser for hva de er villige til å gi for det. Gutten som eier beltet er fattig, og det passer seg ikke at han eier noe så fint. Et rikt utsmykket belte viste eierens rikdom og status, så det er ikke rart at adel og storbønder ville gi nesten hva det skulle være for å få tak i dette beltet. Ja, kongen lover til og med bort datteren sin og halve kongeriket! Men alle får nei. Merkelig nok bytter gutten beltet inn i et par gamle hansker dagen etter, og da sier han at det ikke var noe særlig verd likevel. Det var laget av vierbast og fiskeskjell, eller annet som ikke koster noe. Beltet glitret så fint at alt storfolket ble lurt til å tro at det var finere enn det var. Men der gikk de fem på, og eierens største glede var å kunne si nei til de fine og mektige.

Denne visa hører til skjemteballadene og finnes i Sverige, Danmark og på Island. I tradisjonen har «Beltevisa» blitt blandet sammen med «Draumkvedet». De har en del felles formelle trekk og begynnelsen av handlingen er nokså lik. Tidligere forskere mente at det hadde skjedd en endring over tid hvor det alvorlige innholdet ble forandret til noe komisk. Men nyere forskere (som Olav Solberg) mener at de seriøse og humoristiske visene har levd side ved side, og de kunne blandes sammen hvis de liknet hverandre.

Om Stolt Øli og jutulen (Jutulen og stolt Øli)

I jula er trollpakket ute, og en jutul (troll) kommer til stolt Øli for å fri. Hun skjønner at dette ikke er et menneske, og da han klatrer opp på taket, tenner hun

opp i grua så han svir føttene sine. Og jutulen rømmer hjem til mor.

Rådsnar jomfru

Humor og alvor er vevd sammen i denne balladen. Det å bli tatt av trollet og ført inn i berget til en tilværelse langt unna det gode kristne samfunnet, var noe å frykte. Men balladen viser at ei rådsnar kvinne kan overliste et troll, som dessuten er like dum som vi venter at troll skal være. Han er ikke så tøff som han gir seg ut for heller, der han stikker hjem til mor med halen mellom beina og føtter som lukter svidd. En del varianter av balladen åpner med å tidfeste hendelsene:

«De va' den hellige joleti
at folkje de skulle te kyrkja ri.»

Innholdet i balladen henger sammen med troen på at de underjordiske gjerne ville gifte seg med mennesker. I Norske Folkeviser skriver Landstad: «At Jutulerne, der forstaa at gjøre sig baade folkelige og vakre, beile til unge Piger, er en Overtro, hvoraf der endnu hænger en Smule tilbage. En 90aarig nu afdød Kvinde har alvorlig fortalt mig, at hun i sin Ungdom havde været i dette Tilfælde. Hun var svært fristet af ham, sagde hun; men da hun fik gjort sig et kors af Arvesølv, saadant, som havde gaaet i Arv i niende Led, og bar dette paa sit Bryst, blev hun ham omsider kvit. Stolt Øli bruger et andet, men, som det lader til, ganske probat Middel.»

Om Rolandskvadet (Roland og Magnus kongen)

Historiske fakta og heltedikt er bakgrunnen for balladen om Roland og kong Magnus. Kongen drar til «hedninglandet» med seks av de tolv kjempene sine. Blant disse er Roland den modigste. Ved Runsarvollen går en stor hær til angrep på dem. De holder stand lenge, men til slutt må Roland blåse i luren Olifant for å tilkalle hjelp fra kongen. Men han faller før kongen når fram.

Historisk bakgrunn og muntlig fortelling Sommeren 778 forsøkte Karl den store (balladens kong Magnus) å ta Spania. Han beleiret Zaragoza, men måtte gi opp. Da hæren trakk seg tilbake gjennom Pyreneene, ble baktroppen overfalt av baskere i et pass som heter Roncevaux. Baskerne var lettvæpnet og kunne raskt trekke seg tilbake etter at de hadde nedkjempet frankerne. Blant de

falne var også Roland, markgreve av Bretagne.

De muntlige fortellingene om dette nederlaget må ganske snart ha fått en heroisk glans over seg. De eldste manuskriptene av Rolandskvadet vi kjenner er fra 1100-tallet. De utgjør et stort heltedikt der Roland blir hyllet som en av kristendommens store helter. Nå er det ikke baskere han slåss mot, men hedenske maurere. I balladen er de kalt «blåmenn» fordi de var mørke i huden, og «blå» på norrønt betydde «svart».

Rolandskvadet ble straks populært og oversatt ved de forskjellige europeiske fyrstehus. Under Håkon Håkonssons regjeringstid ble det gjendiktet til norrønt og fikk navnet Karlamagnus saga. Etter 1500 ble Rolandskvadet gjenfortalt i «folkebøker»; små trykksaker som var populære i mange hundreår.

Tapt tekst og rekonstruksjon Dette stoffet ble også til en ballade. På Færøyene er den blitt til et stort diktverk Karlamagnusar kvæði (CCF nr. 106) som består av hele fem lange ballader. I Norge var balladen i ferd med å bli glemt, og da M.B. Landstad begynte å samle folkeviser i 1840, kunne sangerne bare huske korte bruddstykker. Heldigvis fikk Landstad låne en gammel håndskrevet visebok, Lavrans Grovens visefugg fra ca. 1800, som inneholdt 27 vers av balladen. Men boka mangler noen sider, og det første verset i denne balladen er nummerert som nr. 7. I 1890-åra prøvde Moltke Moe å rekonstruere visa. Han diktet til litt selv og arrangerte versene i en annen rekkefølge så de skulle stemme bedre med Karlamagnus saga. Det er denne teksten som oftest blir brukt i vår tid.

En gang i 1840-årene skrev Hans Seeberg og Olea Crøger ned en melodi og ett vers av visa etter en sanger fra Seljord i Telemark. Dette er den eneste norske melodien vi kjenner til, men den har vært lite brukt. I 1934 introduserte Klara Semb en færøysk dansemelodi i det norske sangdansmiljøet. De færøyske balladene har vanligvis ganske lange omkved, og for å få melodien til å gå opp, laget Hulda Garborg en norsk oversettelse av det færøyske omkvedet. Balladen om Roland har vært lite brukt i folkemusikkmiljøet, men den har vært populær som sangdans og i visemiljø.

Om Horpa

Et søstermord og et lik som hevner seg utgjør dramatikken i denne balladen.

Den eldste søsteren er misunnelig på den yngste som skal gifte seg med en mann hun også gjerne vil ha. Derfor lokker hun henne med seg til elva og dytter henne uti så hun drukner. Liket blir funnet av to vandringsmenn. De lager ei harpe av det, og tar den med seg til gården der den eldste søsteren nå feirer bryllup i lillesøsterens sted. Da de slår på harpa, begynner den å snakke og fortelle om mordet.

Sjelevandring og omskaping

Motivet med den slemme og den snille søsteren er kjent fra eventyrene, som «Mannattera og kjerringattera». Men i balladen er det et annet motiv som er det sentrale, nemlig troen på sjelevandring og omskaping. Gjennom omskaping kan en død person komme igjen i en annen form, slik det skjer her.

I eventyr fra flere kontinenter fortelles det om hvordan et instrument røper at det har skjedd et mord. Instrumentet kan være laget av et tre som vokser på den dødes grav eller av en del av kroppen til den døde. Vi kjenner det bl.a. fra eventyret «Das singende Knochen» («Beinet som sang») i Brødrene Grimms eventyrsamling. I Skandinavia finnes ikke temaet i eventyrform.

Opprinnelig engelsk?

Denne balladen har vært kjent over hele Norden, og her til lands er den blant de mest spredte. I England og Skottland er også balladen godt kjent (Child 10 The Twa Sisters). I en del varianter blir eldstesøsteren straffet, og i noen våkner den yngste til live. Dette er motiver som ikke finnes i de engelske og skotske variantene. Professor Knut Liestøl skrev en artikkel om balladen i tidsskriftet *Maal og Minne* i 1909. Der skriver han at han vanskelig kan tenke seg at så sentrale motiver som dette skulle ha blitt glemt. De må ha utviklet seg etter at visa kom til Skandinavia, og dette er en av hovedgrunnene til at han mener balladen opprinnelig er engelsk.

Om Falkvor Lommansson

Kjærlighet og bruderov er stikkord for handlingen i denne balladen. Den dramatiske teksten inneholder både en helt, en skurk og en blodig kamp om ei jomfru. Helten, Falkvor Lommansson, bortfører Vendelin idet hun skal gifte seg med Torstein Davidsson. Den forsmådde brudgommen kan ikke sitte stille og se på at bruden blir tatt av en annen. Han samler sine menn og rir etter. Hærene

møtes og kjemper et blodig slag som Falkvor Lommansson vinner, mens Torstein Davidsson må ri hjem brudeløs og uten ære.

Politisk voldtekt eller romantisk eventyr?

Dette er kanskje en av de eldste balladene som er bevart, og bruderovet er et historisk faktum. I mars 1288 røvet den svenske ridderen Folke Lagmannsson jomfru Ingrid Svantepolksdotter. Hun var trolovet med David Torstenson, som var danskekongens spesialrådgiver (drottsete). Dette påtenkte ekteskapet var helt klart politisk, men Folke Lagmannsson forpurret planene. Bruderovet kan ikke ha kommet helt overraskende på jomfru Ingrid. Det var nesten blitt en tradisjon i familien, for 44 år tidligere skjedde det samme med moren. Bestemoren ble også røvet, og hun er hovedpersonen i den mektigste av alle de svenske bruderovsvisene: «Vreta klosterrov». Hun var svensk kongsdatter og derfor var det ikke likegyldig hvem hun og etterkommerne hennes giftet seg med. Alle tre jentene var brikker i et politisk maktspill. Dermed begynner bruderovet å se mer ut som en politisk voldtekt enn et romantisk eventyr. Folke rømte med Ingrid til det norske hoffet i Bergen. På grunn av bruderovet var familien kommet på kant med svenskekongen. Tre av brødrene til Folke flyktet også til Bergen, mens faren og to andre brødre ble kastet i fengsel. Folke og Ingrid levde i mange år ved det norske hoffet. I balladen er Folke Lagmannsson blitt til Falkvor Lommansson, David Torstenson til Torstein Davidson og jomfru Ingrid til frua Vendelin.

Fra middelalder til kor og sverddans

«Falkvor Lommansson» kan være diktet ved hoffet i Bergen mens Folke og Ingrid levde. Det var i hvert fall i kretsen rundt Folke de hadde mest interesse av å framstille bruderovet romantisk. Viser om dette bruderovet finnes også i Danmark og Sverige.

Balladen kom på trykk allerede i 1853 da Landstads Norske Folkeviser kom ut, og var blant de balladene som ble populære og nådde ut til nye miljøer. Lindeman arrangerte melodien for piano og laget et korarrangement som ble trykt flere ganger. Professor Moltke Moe foreleste over visa i 1890-årene, og det inspirerte bl.a. bassbarytonsangeren Thorvald Lammers til å synge den på turné land og strand rundt. Hulda Garborg laget en egen dansekorografi, en sverddans, til visa i 1907. Balladen har i hovedsak levd videre i sangdans- og i visemiljø.

Om Helleliti (Kappen Illhugin)

Ei bortført prinsesse, ei stygg trollkjerring og en uredd helt er hovedpersonene i denne eventyrlige historien. Prinsesse Helleliti er blitt bortført av ei gyger (trollkjerring) på selveste julenatta. Kongen drar ut med mange menn for å lete etter henne. De går i land ved et berg og prøver å få tent et bål. Kappen (kjempen) Illhugin drar for å finne ild og lete videre etter Helleliti. Han går inn i berget og finner henne, men der er det også ei trollkjerring. Hun tilbyr ham å ligge med Helleliti om natta, men om morgenen skal han dø. Slik går det imidlertid ikke, for isteden dreper Illhugin både trollkjerringa og alle søstrene hennes. Og snipp snapp snute, så får han prinsessa til slutt.

En omdiktet fornaldersaga

Fortellingen i denne balladen henger helt klart sammen med en islandsk fornaldersaga som heter Illuga saga Gríðarfóstra. Sagaen forteller riktignok en mer komplisert fortelling enn balladen, men hovedtrekkene og navnene på personene skriver seg klart fra sagaen. I sagaen er trollkjerringa ei omskapt kongsdatter og Hild (visas Helleliti) er datteren hennes. Trollkjerringa blir løst fra trolldommen fordi Illugi tar kampen opp med henne.

Fornaldersagaene ble skrevet på Island i siste del av middelalderen, og de bruker gjerne motiv fra eventyr og gamle mytiske fortellinger. Vi vet at disse sagaene var populære ved det norske hoffet. En del av balladene vi kaller troll- og kjempeviser henter stoffet sitt fra fornaldersagaer, og balladene har trolig vært diktet mens denne litteraturen fremdeles var aktuell. Det betyr at balladesjangeren har vært etablert i Norge så tidlig som på slutten av 1200-tallet.

De norske oppskriftene

Den viktigste kilden til denne visa er Bendik Sveigdalen (se mer om ham i kommentarene til «Heming og Harald kongen»). Både Landstad og Jørgen Moe skrev opp visa etter ham alt tidlig på 1840-tallet. Alle de norske oppskriftene av visa er fra øvre Telemark. I 1861 skrev Lindeman opp to melodier etter Tone Vistadbakken og Bendik Sveigdalen, begge fra Skafså.

Visa har også vært sunget på Færøyene og i Danmark, men ingen dansk melodi er bevart. Fra ca. 1630 finnes det en tekst nedtegnet av Vibeke Bild, datter av en dansk lensherre på Agder. Denne ligner svært på de norske oppskriftene.

Om Draumkvedet

«**D**raumkvedet» forteller om Olav Åsteson, som faller i søvn julekvelden og sover alle de tolv juledagene. Han våkner først trettende dag jul. Da rir han til kirke, setter seg i kirkedøra og forteller om drømmen han har hatt. I drømmen har han gått den veien de døde må gå: gjennom djupe myrer og tornekratt fram til Gjallarbrua som fører over til dødsriket. På den andre siden av brua får han se både skjærsilden, helvete og de salige sjelene i Paradis. Han opplever også kampen mellom Kristus, St. Mikael og englene på den ene siden og Djevelen og hans hær på den andre. Til slutt ser han dommen da St. Mikael (Sankte Såle-Mikkjel) skal veie alle sjelene på ei skålvekt.

«Den norske nasjonalballaden»

«Draumkvedet» er selve «den norske nasjonalballaden». Det er neppe noen annen ballade som er blitt grunnlag for så mange artikler, avhandlinger og bøker. Den har inspirert billedkunstnere (Gerhard Munthe, Torvald Moseid), musikere og komponister (Eivind Groven, Klaus Egge, Johan Kvandal). I forbindelse med Lillehammer-OL i 1994 ble «Draumkvedet» grunnlag for en storslått teaterforestilling på det Norske Teatret med både tradisjonell kveding og nyskrevet musikk av Arne Nordheim.

Den danske folkloristen Axel Olrik kalte «Draumkvedet» for «det 13de århundres og hele middelalderens ypperste diktning i Norge», og Moltke Moe sammenliknet den med Dantes Divina Comedia og den irske Tundalls visjon fra 1149.

Gamlestev og rekonstruksjon

«Ingen er så dum at han ikkje kan nokre vers av 'Draumkvedet', men ingen er heller så klok at han kan heile» fikk Nils Sveinungsson høre. Han var klokker og skoleholder i Vinje, og var den første som skrev opp «Draumkvedet». Gjennom mange år hadde han samlet vers fra gamle folk i flere bygder, og ut fra disse satt sammen en tekst på 61 vers. Både Jørgen Moe og Landstad var skeptiske til denne konstruksjonen, men begge to brukte likevel deler av Sveinungssons tekst i sine rekonstruksjoner av «Draumkvedet».

På 1800-tallet var hensikten med samling og forskning på ballader å rekonstruere en tenkt opprinnelig urform. Samlerne kunne ikke forestille seg at

analfabeter fra allmuen kunne lage slike storslåtte dikt. Dikteren måtte være en lærd og litterær person i middelalderen, mente de. I vår tid ser vi annerledes på dette. Ei stor vise kan godt vokse fram fra en smålåten stubb. I så tilfelle er det selve den muntlige tradisjonen som er dikteren.

Kjerneområdet for «Draumkvedet» er Kvitseid, Lårdal og Mo i Telemark, men noen få oppskrifter er fra Seljord, Rauland og Vinje. Bortsett fra Landstads oppskrift etter Maren Ramskeid virker det ikke som om sangerne har noen klar rekkefølge på versene. De fleste oppskriftene er usammenhengende rekker av sammenstilte gamlestev.

Norsk kulturarv, alder og urform

Til å begynne med var alle forskerne enige om at «Draumkvedet» måtte være et dikt fra kristendommens tidligste tid i Norge. Element som Gjallarbrua og Grutte Gåskjegg var begreper fra hedendommen og viste at diktet kom fra en brytningstid, mente de. Sophus Bugge var den første som pekte på at «Draumkvedet» viser spor av middelalderens visjonsdiktning, og pekte spesielt på Tundalls, Gottskalks og Thurkills visjoner. Dette ble grunnlaget for forskningen i hundre år framover.

I begynnelsen av 1890-åra foreleste Moltke Moe over «Draumkvedet» og det resulterte i en ny tekstkonstruksjon. Han la stor vekt på Maren Ramskeids versjon, men plukket inn vers fra mange andre oppskrifter og laget sin egen rekkefølge. Spesielt la han vekt på at sammenhengen med Tundalls visjon ble klar. Den irske ridderen Tundall hadde en visjon i året 1145, og beretningen om den ble oversatt til norrønt i ca. 1250. Dermed ble det naturlig å datere urformen av «Draumkvedet» til ca. 1300. På 1800-tallet var stemningen i Norge svært nasjonal. Det var viktig å styrke den norske identiteten, og i den sammenhengen ble det behov for å kunne vise til norsk kulturarv av stor verdi. Moltke Moes konstruksjon ble oppfattet som det ekte «Draumkvedet». I Moltke Moes form kom det inn i lesebøker for skolen, i antologier, og det ble analysert og kommentert i litteraturhistorier. Det var også Moltke Moes form som ble lagt til grunn for oversettelser til andre språk, og i flere generasjoner forsket man bare på Moes tekst. Men enkelte syntes at Moltke Moe ikke gikk langt nok. Ivar Mortensson-Egnunds rekonstruksjon fra 1927 har 119 vers. Han mente at «Draumkvedet» var utgangspunktet for all balladedikting.

Kanskje ikke så gammelt likevel?

Det var de svenske forskerne Dag Strömbeck og Karl-Ivar Hildeman, som kom til å fornye forskningen. I 1946 stilte Strömbeck spørsmålet: Hvor ungt kan «Draumkvedet» være? Tidligere hadde man bare forholdt seg til den bakre grensa. Etter en grundig undersøkelse mente han at sammenhengen med middelalderens visjonslitteratur slett ikke var så klar. Han ville datere kvadet til senmiddelalderen. Ti år senere pekte Hildeman på at jeg-formen og ministrelstrofen (innledningsstrofen hvor sangeren presenterer seg) er stiltrek som hører til i de yngste balladene, og at visjonslitteraturen også var kjent på 1600-tallet. Andre forskere, som Brynjulf Alver, mener at «Draumkvedet» aldri har vært noe annet enn det var i innsamlingsperioden: et frodig og viltvoksende kratt av gamlestev og episoder, storslåtte bilder, og enfoldig livsvisdom. Alver mente at det kunne være så ungt som fra 1700-tallet.

Gamlestevmelodier

Alle de melodiene vi kjenner til «Draumkvedet» er gamlestevmelodier som er brukt til flere ulike ballade- og stevtekster. Dette er noe vi kjenner igjen i mye av den muntlige sangtradisjonen der sammenhengen mellom tekst og melodi kan være temmelig løs og fleksibel. Når «Draumkvedet» blir sunget i vår tid, er det vanlig å bruke flere melodier i en framføring. Vi kjenner ikke til om sangerne på 1800-tallet gjorde det på denne måten, men i Landstads oppskrift etter Maren Ramskeid har han notert forskjellige omkved utover i sangen. Dette kjenner vi ikke fra andre ballader, og det kan bety at Maren sang flere forskjellige melodier.

Om Bendik og Årolilja

Den trofaste kjærligheten kan verken drepes av en streng far eller døden selv. For kjærligheten mellom Bendik og Årolilja er så sterk at den overvinner alt. De to elsker hverandre, men forholdet blir oppdaget av kongen, far til Årolilja. Han liker dette så dårlig at han dømmer Bendik til døden, og Årolilja dør av sorg. Men opp av gravene vokser de vakreste liljer, som fletter seg inn i hverandre over kirketaket.

Et gammelt sagn

Visa om Bendik og Årolilja har hentet stoffet sitt fra flere kilder. De viktigste er det gamle nordiske sagnet om Hagbard og Signe: Kong Hagbard elsker Signe,

men hun er datter av hans erkefiende, kong Sigvard. Hagbard kler seg som kvinne og går til Signe for å be henne lære ham å sy. Han får lov til å bli, og om natta sover han i Signes seng. Der avslører han hvem han er, men ei tjenestejente hører det. Hun tar sverdet hans og forteller kong Sigvard at fienden hans er hos Signe. Kongen iler til med mennene sine for å ta Hagbard til fange, men han forsvarer seg helt til de binder ham med Signes hår. Det vil han ikke rive i stykker. Han ber Signe brenne seg inne når hun ser ham i galgen. På retterstedet ber han bøddelen om å henge kappen hans i galgen først. Da han ser flammer fra Signes bolig, skjønner han at hun har valgt døden, og Hagbard sier at nå kan de bare henge ham. Da kong Sigvard forstår hvor sterk kjærligheten deres var, angrer han og lar tjenestejenta som røpet dem, brennes på bål.

Sagn og ridderroman blir til vise

Denne fortellingen er blitt til flere forskjellige viser. «Hagbard og Signe» er den som best gjengir det gamle sagnet. Det har også blitt diktet om til ei annen vise, Bendiksvisa. Denne fins i to versjoner, en nordnorsk og en som hovedsakelig er blitt sunget i Telemark. Den nordnorske finnes bare i én variant, opptegnet i 1698 i Finnmark, den såkalte «Kjølnesvisa». I denne versjonen har ikke kongsdatteren noe navn, og kjærligheten mellom henne og Røsten Bendixen er tonet sterkt ned. Derimot utbroderer visa hevnen som broren tar over kongen etter at Røsten er blitt halshugget. I telemarksversjonen er hevnen blitt helt borte. Visa konsentrerer seg om forholdet mellom Bendik og Årolilja, og det er den vakre skildringen av kjærligheten deres som har gjort denne visa så populær i vår tid. Og her viser balladen slektskapet med den franske ridderromanen Tristan og Isolde fra 1160-tallet, som kong Håkon Håkonsson fikk oversatt og bearbeidet til norrønt i 1226, under navnet Soga om Tristram og Isond. Dette er blitt regnet som den første norske roman. Motivet med de to plantene som vokser opp av gravene og fletter seg i hverandre over kirketaket har fulgt med fortellingen helt fra den franske ridderromanen.

Kjærlighetsversene er også blitt sunget som gamlestev, og noen stevmelodier er blitt notert som melodier til «Bendik og Årolilja». Men den melodien som vanligvis blir brukt til visa i vår tid ble komponert av folkehøgskolemannen Ingvar Bøhn (1838–1924) i 1882 og kom på trykk første gang i 1883. Det er uvanlig at opphavspersonen til en ballademelodi er kjent, og det spesielle er at denne melodien har tatt over for alle andre. Bøhn komponerte også en melodi til

«Jomfruva Ingebjørg», som ble brukt i sangdansmiljøet.

Om Valivan

Mannen i denne balladen benytter seg av en original metode for å forføre den kvinna han vil ha. Han utgir seg for å være ei fin frue fra England som vil lære silkesøm. Og det er tydelig at de finner tonen, for Valivan og Margit drikker seg fulle, og hun sovner. Da kan han bare bære henne ombord på skipet sitt. Margit har sagt nei til alle friere, og vil kaste seg på sjøen da hun skjønner at hun er kidnappet. Men i løpet av fortellingen kommer det for en dag at hun elsker Valivan.

Kvinneklær og drikking

Den hovmodige Margit får mannen hun elsker til slutt, men det er et avansert spill av kjønnsroller, erotikk og maktkamp før fortellingen ender lykkelig. Hun avviser alle friere, men lar seg lokke av en maskulin skikkelse i kvinneklær, lar all kontroll fare og drikker store mengder øl til hun sovner. Valivan er da allerede klar over at det er ham hun elsker og risikerer lite ved å bortføre henne, men for å vinne henne og trenge gjennom stoltheten hennes, må han ty til svært fantasifulle forførelseskunster. Visa minner om skjemteballaden «Fanteguten». Der er det ei stolt jomfru som skal settes på plass. Hun bryter også alle sosiale regler og lar seg forføre av en fremmed. Men han viser seg å være en skabbete og skitten fantegutt, så hun er ikke like heldig som Stolt Margit.

Navnet Valivan er lånt fra kjempen Gavain, som i nordisk tradisjon heter Walewan, Valven, Valvent. Gavain var en av kong Arthurs riddere, og Valvent er med i Chrétien de Troyes' Ivents saga. Den ble oversatt til norrønt på 1200-tallet mens Håkon Håkonsson regjerte ved hoffet i Bergen. Ridderballaden «Valivan» har vært svært populær i Telemark og Agder, men finnes også utenfor dette området. Varianter finnes i Sverige og Danmark, og temaet er også kjent i Spania, Bretagne og Normandie.

Om Målfrid mi fruve

Dette er en ballade som også finnes i en skjemteversjon. Teksten er utformet som spørsmål og svar hvor Målfrid hele tiden parerer spørsmålene fra faren med

helt usannsynlige forklaringer.

Faren spør – datteren svarer

Faren har fått en mistanke om at datteren har en elsker. Han spør henne om hestene, støvlene, barnet og sverdet han har sett, men datteren vrir seg unna med kjappe svar. I en del varianter er det med et vers hvor det sies at kvinner aldri er i beit for svar. De fleste oppskriftene stopper her, men noen har en dramatisk slutt hvor faren viser henne den avhogde handa eller hodet til elskeren. Da forbanner hun faren og brenner seg inne.

Balladen kan ha andre navn, som «Far og dotter» eller «Dei snøgge svara». Prof. Knut Liestøl mener refrenget om Tora henspiller på terna (tjenestejenta) som ligger og lurert på kjærlighetsmøtene mellom Måfrid og ridderen.

Visa ble trykt i Kjempeviseboka (se innledningen) og er blitt spredd i danske skillingstrykk, uten den dramatiske slutten. Den er godt kjent i hele Norden. Den skotske visa «Clerk Saunders» (Child 69 F) er en britisk parallell til denne balladen. Temaet har også funnet veien til ei humoristisk vise; «Den lystige hanrei», også kalt «Nordkjosbottenvisa». Mange vil sikkert gjenkjenne det samme temaet i visa «Five nights drunk», som The Dubliners gjorde kjent under navnet «Seven Drunken Nights».

Om Jeg lagde meg så sildig

I 1573 skrev en ung dansk adelsdame de seks første versene til visa om ridderen Herr Oluf i sin venninnes poesibok, og satte sitt navn, Ide Ulfstand, under til erindring.

Dette er den eldste oppskriften vi kjenner til i Norden av «Ole Velland», som regnes for å være en eldre form av «Jeg lagde meg så silde».

En populær ballade

«Jeg lagde meg så silde» er blant de balladene som best har holdt på populariteten opp i vår tid, og det gjelder i alle de nordiske landene. Den er ingen typisk ballade, versene har litt for lange linjer, den er knapt nok episk, og den fortelles i jeg-form. Det er svært uvanlig blant balladene, og de fleste regner det som et tegn på at visa er av de yngste i sjangeren. De aller fleste ballader er viser som forteller en historie, men denne visa er mest lyrisk og konsentrerer seg om sorgen og følelsene da ridderen kommer inn i høyenloftet og ser at kjæresten er

død. Grunnen til at den likevel regnes til balladesjangeren er at visa finnes i en eldre form som har mer av balladens kjennetegn. I Norge går denne versjonen under tittelen «Ole Velland». Den forteller om en ridder som tjener hos kongen da han får bud om at kjæresten hans er syk. Han sørger og går til kongen og ber om lov til å reise hjem. Kongen tilbyr ham en annen brud isteden, men han takker nei. Han reiser og kommer inn i rommet der kjæresten ligger død. I noen av variantene dør han av sorg.

«Jeg lagde meg så silde» høres dansk ut, men danskene vil ikke helt vedkjenne seg denne. Mange av dem som har sunget den for visesamlere oppgir at de hadde lært den av en nordmann eller en svenske. Visa er også kjent fra finsk, slovensk, tysk, fransk og italiensk område.

Melodi og folketradisjon

Det er samlet inn mange melodier til denne balladen, særlig til Ole Velland-versjonen. Det er likevel én melodi som er blitt stående fordi den har vært brukt i sangbøker og antologier. Det er den melodien Marit Iversdatter Grønlykkja i Vågå sang for L.M. Lindeman i 1848, og som han trykte i Ældre og nyere norske Fjeldmelodier. Marit bodde i en liten stue en halv mils vei fra Sandbu. På folkemunne er «Jeg lagde meg så silde» knyttet til en virkelig hendelse. En gutt fra Valbjør og ei jente fra Sandbu var glad i hverandre. Det kom beskjed til ham at hun var syk, han red av sted, men jenta var død da han kom fram. Den rørende skildringen av sorgen og den salmeaktige melodien har gjort at sangen også har blitt brukt i begravelser.

Om Mass og 'n Lasse

Underholdningsvold og fylleslagsmål kalte på latteren i gamle dager også. Den gang som nå syntes folk det var morsomt å lage en humoristisk vri på noe de kjente fra før. Og denne visa parodierer helt andre og alvorligere slåsskamper.

Bjørnedrap og fylleslagsmål

Visa om «Mass og 'n Lasse» er en skjemteballade som har levd godt i tradisjonen, og som mange kjenner. Den bygger på og parodierer de balladene som kalles troll- og kjempeballader. I disse visene dreier handlingen seg om alvorlige slagsmål mellom en helt og sterke motstandere. Visa om Mass og Lasse handler også om karsverk og slagsmål, men på en komisk måte. De skyter

riktignok en bjørn, men det hele utvikler seg til et skikkelig fylleslagsmål der Mass må bøte med livet. Og drapet er også humoristisk skildret. Da Mass blir stukket med kniven, sier han bare «au, au», noe som vel må sies å være et svakt uttrykk for en som får en kniv i seg!

Melodien som fanfare

I Samling av Sange, Folkeviser og Stev, som kom ut i 1840, står det en tekstvariant fra Hallingdal. Visa finnes også i Danmark og Sverige. I Danmark finnes den på trykk allerede i 1664. Balladen ser ut til å h1a vandret fram og tilbake mellom Norge og Danmark. Navnet Hosløse, som forekommer i teksten, er tydelig dansk, men det er flere norske målformer i de danske variantene, så her er det påvirkning fra flere kanter. Navnet på byen kan bety «hoseløs», altså «bukseløs», og da skjønner vi at det gikk vilt for seg når de festet der.

Den mest kjente melodien til balladen er trykt i L. M. Lindeman: Ældre og nyere Norske Fjeldmelodier (1853–1867). Den forekommer i visesamlinger og skolesangbøker og ble brukt som fanfare under Vinterolympiaden i Oslo i 1952. Alf Prøysen har også brukt melodien til visa «Hanan i Drammen». Det er usikkert om det er Lindeman selv som opprinnelig skrev ned denne varianten, for melodien finnes ikke blant originalmanuskriptene hans. Første gang han tok den med i en publikasjon var riktignok så tidlig som i 1848, men vi vet at han på den tiden ikke var så nøye med å oppgi hvor han hadde melodiene fra, og at han publiserte andres oppskrifter uten å bry seg om å nevne det. En av dem som forarget seg over dette og gikk hardt ut mot Lindeman, var den danske innsamleren A.P. Berggreen. Og i tilknytning til en identisk oppskrift av «Mass og 'n Lasse» i Norske Folke-Sange og Melodier, skriver han at han hørte den og skrev den ned etter en sanger med hallingdalsdialekt i 1845.

Om Tordivelen og flua

Når dyr oppfører seg som mennesker kan det gi opphav til mange komiske situasjoner. Og når en tordivel frir til ei flue på menneskevis, er ikke latteren langt unna. Denne balladen ble svært populær gjennom Alf Prøysens plateinnspilling, og det viser at humor kan overleve gjennom århundrene.

Parodi på ridderballader

Denne visa er en skjemteballade hvor dyr opptrer som mennesker. Her skal

tordivelen fri til flua, og alt må gå riktig for seg. I en del varianter sender han en bedemann, slik de gjorde i det gamle bondesamfunnet. I Landstads variant, trykt i Norske Folkeviser (1853), sender tordivelen myhanken (stankelbeinet eller myggen) til flua for å fri på hans vegne.

Frieriet og bryllupet er skildret som en parodi på tilsvarende skildringer i ridderballadene. Hos Landstad heter det: «Myhanken keme seg ridand i gård, / fluga stend ute, slær ut sit hår.» Her er det brukt typiske formler fra ridderballadene, og for folk som var vel kjent med disse visene, ga det en komisk effekt når flua oppførte seg som riddervisenes elegante jomfruer som slo ut sitt lange hår. Og bryllupsfesten er også av et annet slag: den foregår på en hestelort!

Refrenget – en parodi i seg selv

Refrenget er også interessant. Landstad kommenterer at det varieres på ulike måter. Det kan likne de mer alvorlige balladene, f.eks. med: «hugen leikar so vide». Men det vanligste er et nonsens-refreng, som «kom pilleri parium». Dette kan være forvrent latin. Latin ble brukt av presten ved velser og andre kirkelige handlinger, men for folk flest var kirkelatinen like uforståelig som refrenget i visa.

Stor spredning

Balladen finnes i en mengde tekst- og melodioppskrifter fra store deler av landet. De eldste er fra begynnelsen av 1850-åra, gjort av Lindeman og Landstad. Visa er i tillegg kjent i Danmark, Sverige og på Færøyene. Den eldste fullstendige trykte teksten er fra et svensk skillingstrykk fra 1738 med tittelen «Tornbaggen sporde bromsen åt». Tornbaggen har i enkelte norske varianter blitt til personnavnet Tor Baggje.

Bibliografi

Arild, Heidi, Velle Espeland, Sinikka Langeland & al. Stengen var af røde Guld:

Folkeviser samlet av L.M. Lindeman i Solør 1864. Oslo 1996: Norsk folkeminnelags skrifter nr. 142

Berge, Rikard, Norske Folkevisur av samlingane etter Sophus Bugge.

Kristiania 1911

Blom, Ådel Gjøstein, Ballader og legender fra norsk middelalderdiktning. Oslo

1971

Buen, Hanne Kjersti, Agnes Buen Garnås og Dagne Groven Myhren, Ei vise vil eg kveda. Oslo 1978

Gaukstad, Øystein: Ludvig Mathuas Lindemans samling av norske folkeviser og religiøse folketoner, Oslo 1997.

Jansson, Sven-Bertil: Den levande balladen: Medeltida ballad i svensk tradition. Stockholm 1999

Landstad, M.B. Norske Folkeviser, Christiania 1853–1854. Flere utgaver senere.

Liestøl, Knut og Moltke Moe, Norske folkevisor I - III. Kristiania 1920–24. Også gitt ut i serien Norsk folkedikting 1977, 1967 og 71

Lindeman, L.M. Ældre og nyere Norske Fjeldmelodier. Christiania [1853–1867]

Samling af Sange Folkeviser og Stev i Norske Almuedialekter. Med en Indledning af Jørgen Moe. Christiania 1840

Nilsen, Lillebjørn: 31 viser. Oslo [1969]

Nordstoga, Ellen: Visur og vers for store og små. [Rauland 1981]

Semb, Klara, Norske folkedansar, Songdansar. Oslo 1985

Solberg, Olav: Den omsnudde verda: Ein studie i dei norske skjemteballadane. Oslo 1993

Vig, Ole, Sange og Rim for det norske Folk. Kristiania 1854

Balladedatabasen finnes på:

www.ballader.no

www.visearchivet.no

Norsk visearchivs *Middelalderballader* er lastet ned gratis fra bokselskap.no